

5

1.25

ქართული გრამატიკა

ზირველდაწებიოი შკოლებისათვის

სილოვან ხუნდაძის მიერ

შედგენილი

შესუთე შესწორებული და შევსებული გამოცემა.

გამი მცემლობა „მერანი“.

მუთაისი

ქართ. შორის წ.-კ. გამავრც. საზ. ქუთ. განყ. სტამბა.

1920.

ქართული გრამატიკა

ზირველდაწეებითი სკოლებისათვის

სილოვან ხუნდაძის მიერ

შედგენილი

მეხუთე შესწორებული და შეესებული გამოცემა.

გამომცემლობა

ქუთაისი

ქართ. შორის წ.-კ. გამავერც. საზ. ქუთ. განყ. სტამბა.

1920.

31269

ბგერები (ხმები) და ანბანი.

სიტყვები სხვადასხვა ხმის ან ბგერის საშვალეობით გამოითქმის: **ღ-ე-ღ-ა, მ-ა-მ-ა, ს-ა-ხ-ლ-ი, კ-უ-რ-ი.**

ბგერათა გამომხატველ ნიშნებს **ასოები** ეწოდება.—ძართულ ან-ბანში ოცდაცამეტი ასოა. აი მათი რიგი და სახელწოდება:

ა—ან	ზ—ზენ	ნ—ნარ	ტ—ტარ	ყ—ყარ	წ—წილ
ბ—ბან	თ—თან	ლ—ლან	შ—შან	შ—შინ	ჭ—ჭარ
გ—გან	ო—ინ	პ—პარ	ფ—ფარ	ჩ—ჩინ	ხ—ხან
ღ—ღონ	კ—კან	ჟ—ჟან	ვ—ვან	ც—ცან	ჯ—ჯან
ე—ენ	ლ—ლას	რ—რე	ძ—ძან	ც—ცან	ჯ—ჯან
ვ—ვინ	მ—მან	ს—სან	ლ—ლან	ძ—ძილ	ჭ—ჭაე.

ბგერები **ა, მ, ი, ლ, შ** უმეწვეოთ, სხვა ბგერების დაუხმარებლათ, თავისუფალი ხმით გამოითქმის—და ამიტომ **ხმოვანი** ბგერები ეწოდებათ; დანარჩენი ბგერები კი თავისთავათ ყრუთ გამოითქმის. თავისუფალი ხმით მათი გამოთქმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა თან ერთერთი ხმოვანი ახლავს,—მაგალითად: **ბა, ბე, ბი, ბო, ბუ; გა, გე, გი, გო, გუ,**—და სხვ. ამიტომაც ამ ბგერებს **თანხმოვანი** ბგერები ეწოდება.

შენიშვნა 1. ჩვენს ანბანში ძველათ (მე-19 საუკუნის მე-60 წლებამდე) კიდევ შემდეგი ასოები იხმარებოდა: **ც, ჟ, ჳ, ჴ, ჵ.**

ც „ჭე“-თ იწოდებოდა და ორ ბგერას უდრიდა: **ჭ+ე-ს** (ზოგჯერ მარტო **ე-ს**),—მაგ.: **ც** უფალო! ჩქონ, თქქონ.

ღ „ჭიე“-თ იწოდებოდა და აგრეთვე ორ ბგერას უდრიდა: **ჭ+ი;** და ამ შემთხვევაში **ნახევარხმოვანათ** ითვლებოდა და იგი მხოლოდ სხვა ხმოვანთან ერთად შეადგენდა სრულ მარცვალს, მაგალ.: „**ვაა** სოფელო, რაშიგან ხარ?“ **აქ** ვაა ერთი მარცვალია.

ჳ (ჰეიე) „ვი“-თ გამოითქმოდა ან **ჰვი-თ**,—მაგალ.: **გეცჳკ, შკლ-ნი, ამისთჳს.**

ჴ (ხარ) დაახლოებით **ჰხ-თ** გამოითქმოდა; ეს ხმა დღეს სვანურ კილოკავში მოისმის (ღრმათ ყელში გამოითქმის).

ჵ (ჰოე) **ჰოი-თ** გამოითქმოდა,—მაგ.: **ჴ** უფალო!

ჶ (უ ბრჯგუ) საშუალო იყო წმინდა **უ-სა** და **ვ-ს** შორის,—მაგალ.: თჶალი, გჶამი, სიტყჶა, სიყჶარული.

შენიშვნა 2. ანბანი ძველათ ანგარიშისთვის იხმარებოდა (ქორონიკონი):

ა — 1	თ — 9	იზ — 17	ა — 60	ფ — 500	წ — 4000
ბ — 2	ი — 10	იცი — 18	ო — 70	ქ — 600	ჰ — 5000
გ — 3	ია — 11	ით — 19	პ — 80	ღ — 700	ხ — 6000
დ — 4	იბ — 12	კ — 20	ყ — 90	ყ — 800	კ — 7000
ე — 5	იგ — 13	კა-21 ლსხ.	რ — 100	შ — 900	ჯ — 8000
ვ — 6	იდ — 14	ლ — 30	ს — 200	ჩ — 1000	ჰ — 9000
ზ — 7	იე — 15	მ — 40	ტ — 300	ც — 2000	ჭ — 10,000
ც — 8	ივ — 16	ნ — 50	უ — 400	ძ — 3000	ღა სხვ.

თანხმოვან ბგერათა კლასიფიკაცია.

ბგერები ადამიანის სამეტყველო ორგანოებით გამოითქმის: **ბაგის, კბილის, ენის, სასის და ხორხის** (ყელის) საშვალეებით.

ბაგით გამოითქმის: **ბ, ვ, მ, პ, ფ** — და ამათ **ბაგისმიერი** ბგერები ეწოდებათ.

კბილისა და ენის-წვერის ადვილათ შესამჩნევი საშვალეებით გამოითქმის **დ, თ, ტ** — და, მაშასადამე, ესენი **კბილ-ენისმიერი** ბგერები არიან. — კბილ-ენის ოღნავ შესამჩნევი საშვალეებით გამოითქმის აგრეთვე ასე-წოდებული **სისინა** ბგერები: **ზ, ს, ც, ძ, წ**.

ენის-წვერისა და სასის ადვილათ შესამჩნევი საშვალეებით გამოითქმის ბგერები: **ლ, ნ, რ** — და ოღნავ შესამჩნევათ აგრეთვე **შიშინა** ბგერები: **ჟ, შ, ჩ, ჰ, ჯ** — და ამათ **ენა-სასისმიერი** ბგერები უნდა ეწოდოს.

ბგერების შიგნით.

ზოგიერთი ბგერა გამოთქმაში შესაძლებელია სხვა ბგერათ შიგნითაც (უმეტეს ნაწილათ მონათესავე ბგერათ), — მაგალითად:

1) **დ** იქცევა **თ**-ნათ: **ცდა, ცდენა** — **ცთომილი, ცთუნება**; — და აგრეთვე **ქ**-ნათ: **დაჯედ** — **დაჯექ**;

2) **გ** და **კ** — **ქ**-ნათ: **ადგომა** — **ადექ** რედაქტორი, დირექტორი — რედაქცია, დირექცია; — აგრეთვე **ხ** იქცევა **ქ**-ნათ: **ქრისტე, ქრონოლოგია, არქიმანდრიტი, არქიელი** (ეს სიტყვები ბერძნული ენიდან არის შემოსული, სადაც **ხ**-ნით იწერება).

3) **ლ** — **ხ**-ნათ: **გაძლოლა** — **გაუძეხვ!** გაუძეხვით! **ბაძლომა** — **გამოვძეხი**, **გამოვძეხით**.

4) **ს** — **ც**-ნათ: **სამი** — **ცამეტი** (=სამმეტი); **ს** აგრეთვე **შ**-ნათ: **ფოსტა** — **ფოშტა**, **სიმშილი** — **შიმშილი**;

- 5) შ—ჩ-ნათ:—შიდი—ჩიდიმეტი (=შიდიმეტი);
- 6) ლ—რ-თ: ლელი—ლერწამი;
- 7) ნ—ლ-სათ: ქორწინება—ქორწილი, გაცინება—სიცილი, დაძინება—ძილი;
- 8) მ—ი-ნათ: სმენა—ვისმინე, დაქმრა—დავიქირე, შეკრება—შევეკრიბე;
- 9) ზ—ძ-თ: ბზე—საბძელი (საბზელის მაგიერ).
- 10) მ და შ იქცევა მ-ნათ: მაწონი—მაწონის, ქკშა—ქკშიანი.

ს ი ტ ყ ვ ა .

სხვადასხვა ბგერისაგან სიტყვა შედგება,—მაგალითად: ხე, ბალი, წერა, კითხვა, დასწერეს, წაიკითხეს, ხეზე, ბალში.

სიტყვების შედგენილობა.

ავიღოთ, მაგალითად, სიტყვა ბალანი. საუბარში ამ სიტყვას შეიძლება ან თავში მიემატოს რაიმე ნაწილაკი, ან ბოლოში, ან თავშიც და ბოლოშიც,—მაგალითად: ჩვენ საბალახე ადგილი გვაქვს, მე ბალახში ვიჯექი, ბავშვები საბალახესთან თამაშობენ.

სიტყვას თავში შემდეგი ნაწილაკები (თავსართები) დაერთვის: სა, სი, ა (სრულათ აღ), გა (გან), და, წა (წარ), ში, მი, მო, ჩა (შთა),—მაგალითად: სასწორი, სისწორე, აღდგომა, აშენება, განცხადება, გაკეთება, დაწერა, წაკითხვა, წარჩინებული, შიხედვა, შიტანა, მოტანა, ჩაწერა, შთაბეჭდილება.

ბოლოში სიტყვებს შემდეგი ნაწილაკები (თანდებულები) ერთვის ხოლმე: თვის, კენ, დი, გან, თან, ში, ზე,—მაგალითად: საქმის-თვის, ქალაქისკენ, დეთისადმი, კაცისგან, ტყესთან, წყალში, ხეზე.

ავიღოთ სიტყვა, მაგალითად, გულკეთილი; ეს სიტყვა ორი ნაწილისგან შედგება: გული+კეთილი, ესე იგი ამ გძელ სიტყვაში ორი მოკლე, ორი მარტივი სიტყვაა შეერთებული, და ამიტომ რთული სიტყვა ეწოდება. აი კიდევ რთული სიტყვები: თავდაბალი, ფეხმარდი, შავთვალა, დედ-მამა, და-ძმა, სახელგანთქმული, ჯვარცმული, გულმხურვალე.

(რადარა მარტივი სიტყვისაგან შედგება თითოეული აქ ჩამოთვლილი რთული სიტყვა? ძიდე დასახელეთ რთული სიტყვების რამდენიმე მაგალითი).

მ ა რ ც ვ ა ლ ი .

შოველ სიტყვაში არის ერთი ან რამდენიმე ხმოვანი, აგრეთვე ხშირათ ერთი ან რამდენიმე თანხმოვანი ბგერა:

ხე, კაცი, ბუხარი, მონადირე.

თითოეულ სიტყვაში იმდენი **მარცვალა**, რამდენი ხმოვანიც შიგურევია; მაგალითად: სიტყვა **ხე** ერთმარცვლოვანია, **კაცი**—ორმარცვლოვანი (**კა-ცი**), **ბუხარი**—სამმარცვლოვანი (**ბუ-ხა-რი**), **მონადირე**—ოთხმარცვლოვანი (**მო-ნა-დი-რე**).

შენიშვნა. სიტყვაში ხმოვანი უთუოთ უნდა იქნეს, თანხმოვანი კი შეიძლება არ იყოს,—მაგალ.: **ია, უი, აი** და სხვ.

ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი ს დ ა მ ა რ ც ვ ლ ა .

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ერთი თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი ამ ხმოვანს ეკუთნის. ავიღოთ სიტყვა **ბალი**: თანხმოვანი **ლ** ხმოვანს **ი**-ს ეკუთნის და მასთან ცალკე მარცვალს **ლი**-ს შეადგენს (**ბა-ლი**).

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ორი თანხმოვანია, ერთი წინა ხმოვანს ეკუთნის, და მეორე იმ ხმოვანს, რომლის წინაც ზის: **ბავ-ში, კოვ-ზი, ქარ-თუ-ლი**.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ სამი ან მეტი თანხმოვანია, უკანასკნელი თანხმოვანი იმ ხმოვანს ეკუთნის, რომლის წინაც ზის, დანარჩენი თანხმოვანი კი წინამომდევარ ხმოვანს ეკუთნის და მასთან ცალკე მარცვალს შეადგენს: **სეტყ-ვა, ბარტ-ყი, სა-ვარც-ხა ლი**

თუ სიტყვა თავსართიანია, ან რთულია, მაშინ თავსართები და რთული სიტყვის შემადგენელი ნაწილები ცალკე უნდა ვიანგარიშოთ:

გა-სწო-რე-ბა, აღ-დგო-მა, სა-ბძა-ნე-ბე-ლი, და-ძმა, შავ-თვალ-წარ-ბა, ხელ-მწი-ფე.

დამარცვლეთ შემდეგი სიტყვები: **კადნიერი, ბედნიერი, გულწრფელი, საოცარი, სახელმწიფო, საკუთრება, განსაკუთრებული, განთქმული, თოვლიანი, წინააღმდეგობა, საგრძნობელი, სამგვარი, შემლილი, თვალცრემლიანი, სამკურნალო, სასმელ-საჭმელი.**

ს ა გ ა ნ ი .

შველაფერს, რასაც თვალით ვხედავთ, ან ხელით შევყებებით, ან გონებით წარმოვიდგენთ,—**საგანი** ჰქვია.—მაგალითად: **მთვარე, ბალახი, ანგელოზი.**

ზოგ საგანს თავისი ნებით შეუძლია მოძრაობა, მაგალითად—**კაცს, თევზს, ფრინველს**:—ამისთანა საგანს **ს უ ლ ი ე რ ი** **ს ა გ ა ნ ი** ეწოდება.

ბა;—ზოგიერთს კი თავისი ნებით მოძრაობა არ შეუძლია, მაგალითად—
ქვას, ხეს, სახლს:—ამისთანა საგანს უსულო საგანი ეწოდება;
 —ზოგიერთი საგანი—მაგალითად **ღმერთი, ფიქრი და სხვ.**—მხოლოდ
 აზრით, მხოლოდ გონებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, თვალით კი ვერ
 დავინახავთ და ხელით ვერ შევხებით;—ამისთანა საგანი ჩვენგან შორს
 არის გამდგარი, განყენებულია—და ამიტომ **განყენებითი საგანი** ეწო-
 დება. აი კიდევ რამდენიმე განყენებითი საგანი: **ანგელოზი, სული,**
აზრი, ჭკუა, გრძობა, მწუხარება, ბოროტება, სიკეთე, სიხარული,
ბედნიერება.

(დასახელებთ კიდევ რამდენიმე **სულიერი, უსულო და განყენე-**
ბითი საგანი).

სახელი-არსებითი.

სხვადასხვა საგანს სხვადასხვა სახელი ჰქვია; ყოველივე საგნის სახელს
არსებითი სახელი ეწოდება, —მაგალ. **ვარსკვლავი, კაცი, ფრინ-**
ველი, ანგელოზი, ხე, ტყე, ჰაერი და მზგაგის სახელები არსებითი
 სახელებია.

სახელი არსებითი სამეგარია:

საკუთარი (ზიორგი, თფილისი, ძართლი),

საზოგადო (კაცი, ქალაქი, მხარე),

კრებითი (ჯარი, ხალხი, ჯოგი, ფარა, გუნდი).

იმისთანა სახელს, რომელიც საგნის სიპატარავეს გვიჩვენებს, **კნინო-**
ბითი სახელი ჰქვია: **ჩიტუნია, გოგონა, ვირიკა, კატუნია, მანო, სანდრო.**

კნინობითი სახელი ორგვარია: **მოფერებითი** (მანო, სანდრო,
 მიხაკო, მიხო) და **დამცირებითი** (მანოია, სანდროია, ივანიკა, მიხელია).

*

სახელი არსებითი საუბარში სხვადასხვა განსხვავებულ დაბოლოებას.
 მიიღებს,—მაგალითად: **ტრედი** ხეზე შემოჯდა, **მონადირემ ტრედის** მო-
 კლა მოინდომა, **ტრედს** ტყვია მოხვდა, **ტრედმა** სული დალია და სხვ.
 სხვადასხვა დაბოლოებით სახელების ცვალებას **ბრუნება** ჰქვია (ან
 კანკლედობა).

სახელი შეიძენაირი ფორმით იბრუნვის,—თითოეულ ფორმას **ბრუნვა**
ჰქვია, ასე რომ სულ შეიდი ბრუნვა:

1. სახელობითი:	ბავშ-ი	4. მოთხრობითი:	ბავშ-მა
2. ნათესაობითი:	ბავშ-ის	5. მოქმედებითი:	ბავშ-ით
3. მიცემითი:	ბავშ-ს	6. ვნებითი:	ბავშ-ათ (—ად)
		7. წოდებითი:	ბავშ-ო!

ბრუნვები კითხვებით გამოიკნობა, — მაგალითად: **ბავშის** წიგნი მთელია, **ბავშს** წიგნი უყვარს, **ბავშმა** წიგნი კარგათ ისწავლა: —

ვისი წიგნია მთელი? — **ბავშის**; **ვის** უყვარს წიგნი? — **ბავშს**; **ვინ** ისწავლა წიგნი კარგათ? — **ბავშმა**.

ძითხვა **ვინ** ლეთისა და ადამიანის შესახებ იხმარება, დანარჩენი საგნების შესახებ კი იხმარება კითხვა **რა**: —

ვინ შექმნა ქვეყანა? — ლმერთმა.

ვინ მოღის? — ქალი.

ვისი წიგნია ეს? — ყმაწვილის.

ვის უყურებ შენ? — მხედარს.

რა მირობის? — ხარი.

რის ტყავია ეს? — დათვის.

რას აშენებენ? — სახლს.

რამ გაიდგა ფესტი? — მუხამ.

*

რიცხვი ორია: **მხოლოდობითი რიცხვი**, როცა ერთ საგანზეა ლაპარაკი, მაგალითად **სახლი**, და **მრავლობითი რიცხვი**, როცა ბევრ საგანზეა საუბარი, მაგალითად **სახლები**.

ს.	ვინ?	ძმა	მოწმე	ბავში	გოგო	ყრუ
ნ.	ვისი?	ძმის	მოწმის	ბავშის	გოგოსი	ყრუსი
მც.	ვის?	ძმას	მოწმეს	ბავშს	გოგოს	ყრუს
მთ.	ვინ?	ძმამ	მოწმემ	ბავშმა	გოგომ	ყრუმ
მქ.	ვისით?	ძმით	მოწმით	ბავშით	გოგოთი	ყრუთი
მ.	რათ?	ძმათ(ღ)	მოწმეთ(ღ)	ბავშათ(ღ)	გოგოთ(ღ)	ყრუთ(ღ)
წ.	ვინ?	ძმაო!	მოწმეო!	ბავშო!	გოგო!	ყრუო!
ს.	რა?	კატა	კლდე	ინეი	რკო	ბუ
ნ.	რის?	კატის	კლდის	ინეის	რკოსი	ბუსი
მც.	რას?	კატას	კლდეს	ინეს	რკოს	ბუს
მთ.	რამ?	კატამ	კლდემ	ინემა	რკომ	ბუმ
მქ.	რით?	კატით	კლდით	ინეით	რკოთი	ბუთი
მ.	რათ?	კატათ(ღ)	კლდეთ(ღ)	ინეათ(ღ)	რკოთ(ღ)	ბუთ(ღ)
წ.	რა?	კატაო!	კლდეო!	ინეო!	რკოო!	ბუო!

მრავლობითი რიცხვი:	სახ.	ძმ-ებ-ი	მოწმე-ებ-ი	ბავშ-ებ-ი	გოგო-ებ-ი
	ნათ.	ძმ-ებ-ის	მოწმე-ებ-ის	ბავშ-ებ-ის	გოგო-ებ-ის
	მაც.	ძმ-ებ-ს	მოწმე-ებ-ს	ბავშ-ებ-ს	გოგო-ებ-ს
	მთ.	ძმ-ებ-მა	მოწმე-ებ-მა	ბავშ-ებ-მა	გოგო-ებ-მა
	მქ.	ძმ-ებ-ით	მოწმე-ებ-ით	ბავშ-ებ-ით	გოგო-ებ-ით
	მნ.	ძმ-ებ-ათ(ღ)	მოწმე-ებ-ათ(ღ)	ბავშ-ებ-ათ(ღ)	გოგო-ებ-ათ(ღ)
	წოდ.	ძმ-ებ-ო!	მოწმე-ებ-ო!	ბავშ-ებ-ო!	გოგო-ებ-ო!

ყრუ-ებ-ი, ყრუ-ებ-ის, ყრუ-ებ-ს, ყრუ-ებ-მა, ყრუ-ებ-ით, ყრუ-ებ-ათ (ღ), ყრუ-ებ-ო!

მრავლობით რიცხვში სახელები მეორე გვარი დაბოლოებითაც იბრუნვის: ძმანი, კატანი, მოწმენი, კლდენი, ბავშნი, იხვნი, გოგონი, რკონი, ყრუნი.

როცა სახელი მრავლობით რიცხვში მეორე დაბოლოებით იბრუნვის, ორი ბრუნვა არ იხმარება, სახელდობ მოქმედებითი და ვნებითი, და სამი ბრუნვა (ნათ., მიც. და მოთხრ.) ერთნაირი აქვს.

მეორე დაბოლოების მრავლობითი რიცხვი:

ს. ძმანი, კლდენი, ბავშნი, რკონი, ბუნი.

ნ. მც. } ძმათა, კლდეთა, ბავშთა, რკოთა, ბუთა.
მთ. }

მქ. — — —

მ. — — —

წ. ძმანო! კლდენო! ბავშნო! რკონო! ბუნო!

შენიშვნები ბრუნვების შესახებ.

1. არსებითი სახელების დაბოლოებანი არიან: ა, ე, ი, ო და უ (მამა, ხე, კაცი, რკო, ბუ).

2. ა-ზე დაბოლოებული სახელები მხოლოდობით რიცხვში მარტო ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში კარგავს ა-ს, მრავლობითში კი — ყოველგან (ნახეთ წინ მაგალითები: ძმა, კატა).

3. ე-ზე დაბოლოებული სახელები მარტო მხოლოდობითი რიცხვის ორ ბრუნვაში, სახელდობ ნათესაობითსა და მოქმედებითში, კარგავს ე-ს, მრავლობით რიცხვში კი ე არ იკარგება არცერთ ბრუნვაში (ნახეთ წინ მაგალითები: მოწმე, კლდე).

4. ო-სა და უ-ზე დაბოლოებული სახელები არსად არ კარგავს ო-სა და უ-ს (ნახეთ წინ მაგალითები: რკო, ყრუ, ბუ), გარდა სიტყვისა ღვინო, რომელსაც მხოლ. რიცხვის ნათეს. და მოქმედ. ბრუნვები ასე აქვს: ღვინის, ღვინით.

5. ი-ზე დაბოლოებული სახელები ყოველგან კარგავს ამ ი-ს; მხოლოდობითი რიცხვის ვნებით ბრუნვაში დაბოლოების თ-ის წინ ამ შემთხვევაში აჩაერთვის (ნახეთ მაგალითები: ბავში, იხვი).

6. მნებით ბრუნვაში თ-ს გარდა კიდევ იხმარება ჩვენს მწერლობაში დაბოლოება დ, მაგალითად: ბავშად, კატად, ბავშებად, კატებად.

თუ რომ ვნებით ბრუნვას **ღ-ზე** ვაბოლოებთ, იმ შემთხვევაში, როცა წინამომდევარ მარცვალში სიტყვას ბგერა **ღ** ახლავს, კეთილხმოვანებისათვის ვნებ. ბრუნვა **თ-ზე** უნდა დაბოლოვდეს (**ღათ, ღეთ, ღოთ**), —მაგალ.: **ღეღათ, ღიღათ, კლღეთ, გუღეთ, ღოთ, ურღოთ**; —ხოლო, თუ რომ ვნებ. ბრუნვას **თ-ნით** ვაბოლოებთ, იმ შემთხვევაში, როცა წინამომდევარ მარცვალში სიტყვას ბგერა **თ** ახლავს, ვნებ. ბრუნვა უმჯობესია **ღ-ზე** დაბოლოვდეს (**თაღ, თაღ, თოღ**), —მაგ.: **მართაღ, ღმერთაღ, მათაღ, მათაღ, უთოღ, ფართოღ**.

7. მხოლოდობითი რიცხვის წოდებითი ბრუნვა უმეტეს ნაწილათ **მ-ზე** ბოლოვდება:

ძმაო! მზეო! კაცო! ხბოო! ბუო!

ზოგიერთ სახელს წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი:

ა) ნათესავთა და მოყვარეთა სახელებს **ა-ზე**: **დედა, მამა, ძამია, დაია** (**ძმა და და კი—ძმაო, დაო**), **ძია, ბიძია, ბებია, ბაბუა, მამიდა, დეიდა, ბებიდა, ბაბუდა, ბიცოლა, გადია, ნათლია და სხვ.**

ბ) **მ-ზე** დაბოლოებულ სახელებს, ერთმარცვლოვანს გარდა, — მაგალითად: **ჩემო სატრფო! ჩემო სამშობლო! გოგო! წებო! პალო!** — ერთმარცვლოვანს კი **მ** ემატება: **რკოო, ხბოო!**

გ) საკუთარ სახელებს საზოგადოთ ყველა ხმოვანზე, გარდა **ი-სა**: **ბურია! წყალტუბო! ძვირიკე** (სოფელია)! **საგურამო! ღვაბჭუ!** (სოფელია) **ანდრია! ელენე! სანდრო! ბუგუნავა! შავჭავაძე!**

დ) მოხელეთა სახელებს **ე-ზე**: **მეველე! მეწულე! მეზალე!**

ე) ძნინობით სახელებს **ა-ზე**: **ჩიტუნია! გოგონა! ტირია! წუნია! ვირიკა!**

ვ) რთულ სახელებს **ა-ზე** (როცა ეს **ა** გადაკეთებულია **ი-ნის** გან): **შავთვალ-წარბა, ყელწითელა!** (**წარბი, წილელნი**).

ზ) ზოგიერთ საზოგადო სახელს **ა-ზე**: **მელია! კერია! ძერა! წვერა! ტოროლა! ჩიორა! სკვინჩა! ბელურა! თელა!** და სხ.

თ) **ი-ზე** დაბოლოებულის ადამიანთა სახელების შესახებ შემდეგი კანონი არსებობს: თუ დაბოლოების **ი** უცვალეებელია, წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი: **ბიორგი! აკაკი! ღიმიტრი! ალექსი! ღომენტი! სევასტი!** — და თუ ეს **ი** საცვალეებელია, მაშინ წოდებითში იხმარება **ი-ნის** გამოკლებით: **ღავით! ანტონ! თამარ! ვახტანგ!**

თ) წოდებით ბრუნვაში დაბოლოების **მ-ნის** მაგიერ **მ-ნი** მხოლოდ იმ შემთხვევაში იხმარება, როცა განყენებითი საგნის არსებით სახელს ვაბრუნებთ და როცა იგი სახელობით ბრუნვაში **ა-სა** და **ე-ზე** ბოლოვდება, —მაგალ: **ჩემო ბედნიერებავ! ჩემო სიკეთევ!**

8. მხოლოდობითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვაში ორგვარი დაბოლოებაა: ის და სი; დაბოლოება სი აქვს ო-სა და უ-ზე დაბოლოებულ სახელებს (გარდა ორი სიტყვისა: ღვინო და დრო, რომელთაც ნათესაობითი ასე აქვთ: ღვინის, დროის; მოქმედ. ბრ. ღვინით, დროით). ამავე სახელებს მხოლოდობითი რიცხვის მოქმედებით ბრუნვაში აქვს დაბოლოება თი (იხ. წინ მაგალითები: გოგო, რკო, ყრუ, ბუ).

ნათესაობითში სი-სა და მოქმედებითში თი-ზე ბოლოვდება აგრეთვე ზოგიერთი სხვა სახელიც:

ა. ა-სა და მ-ზე დაბოლოებული ადამიანთა სახელები (მამია, მლენე — მამიასი, მლენესი);

ბ. ა-ზე დაბოლოებული გვარები (ბუგუნავა, მლიავა — ბუგუნავასი, მლიავასი);

გ. ა-ზე დაბოლოებული იმისთანა რთული სახელები, როცა დაბოლოების ა-ნის ალაგას მარტივ სიტყვაში ი ზის: შავთვალ-წარბასი, ძირტკბილასი;

დ. ა-ზე დაბოლოებული კნინობითი სახელები (მოფერებითი: ჩიტუნია, გოგონა — ჩიტუნიასი, გოგონასი; დაცინვითი: ტირია, წუნია, ცხვირა, ხუმარა, კბენია და სხვ. — ტირიასი, წუნიასი და სხვ.);

ე. ნათესაობითი რთული სახელები ა-ზე: ბაბუა, ბებია, ბიძია, ძია (ბიძა კი ბიძის), დეიდა, მამიდა, ბაბუა, ბებია (ბაბუასი, ბებიასი და სხვ.);

ვ. შემდეგი სახელები: ძერა, ტოროლა, ჩიორა, სკვინჩა, ბელურა, კოდალა, წვერა, კერა (კერია), გაღია.

9. ნათესაობით ბრუნვაში სი-ს მაგიერ ზოგჯერ მარტო ს იხმარება: წიგნი შალვასი ან შალვას წიგნი; ვისია ეს სიგნი? — ელენესი, ან ეს ელენეს წიგნია.

10. ბრუნვებს ხანდახან სრული დაბოლოებითაც ხმარობენ, ე. ი. ბოლოში უმატებენ ა-ს: ნათ ბავშისა, ბავშებისა, მიც. ბავშსა, ბავშებისა, მოქმ. ბავშითა, ბავშებითა, ვნ. ბავშათა, ბავშებათა (ბავშადა, ბავშებადა).

11. ი-ზე დაბოლოებულ სახელებს მოთხრობით ბრუნვაში ყოველთვის მა ემატება (ბავში — ბავშმა), ა-სა, მ-სა, ო-სა და უ-ზე დაბოლოებულს კი მ (კატამ, კლდემ, რკომ. ბუმ); იშვიათად აქაც იხმარება სრული დაბოლოება მა: ბრმამა სოქვა, ბუმა სცნა და სხვ.

12. მრავლობით რიცხვში, როცა პირველი დაბოლოებით ვაბრუნებთ, სიტყვებს ბრუნვებში იგივე დაბოლოება აქვს, როგორც მხოლოდობით რიცხვში; განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ მრავლობითში დაბოლოების

წინ ებ ჩაერთვის: ბავშ-ებ-ი, ბავშ-ებ-ის, ბავშ-ებ-ს და სხვ. (შეადარეთ მხოლოდობით რიცხვს).

მნებით ბრუნვაში აქ დაბოლოების წინ ებ-ს გარდა ყოველთვის ემატება ა: ბავშ-ებ-ათ, რკო-ე-ბ-ათ (ნახეთ მე-ნ შენიშვნა).

13. როცა მრავლობით რიცხვში სიტყვას მეორე დაბოლოებით ვაბრუნებთ, სამ ბრუნვას— ნათესაობითს, მიცემითსა და მოთხრობითს—ერთნაირი დაბოლოება აქვს, სახელდობ თა.

თუ შეგვხვდა სადმე, მაგალითად, ფორმა ბავშთა და გვინდა გავიგოთ, თუ რომელი ბრუნვაა ეს ფორმა,—იმ შემთხვევაში კითხვას უნდა მივმართოთ: რომელი ბრუნვის კითხვასაც მოითხოვს ეს ფორმა, ის ბრუნვა იქნება.

მოვიყვანოთ მაგალითები: 1. ამ ბავშთა მშობლები აქ არიან, 2. ივანე ამ ბავშთა სცემდა, 3. მს ამბავი ამ ბავშთა სთქვეს.

პირველ მაგალითში სიტყვა ბავშთა თხოულობს კითხვას: ვისი? (ვისი მშობლები არიან აქ?); მეორე მაგალითში იმავე სიტყვას კითხვა უნდა ვის? (ვისა სცემდა ივანე?); მესამეში უნდა კითხვა: ვინ? (ვინა სთქვა ეს ამბავი?).

მაშასადამე, პირველ მაგალითში ბავშთა ნათესაობითი ბრუნვაა, მეორეში—მიცემითი, მესამეში—მოთხრობითი.

ხმოვანთა გამოკლება ბრუნვებში.

მხოლოდობითი რიცხვის ნათესაობითსა, მოქმედებითსა და ვნებით ბრუნვებში იკარგება ხმოვანები ა და მ, როცა არსებითი სახელი ორმარცვლოვანზე მეტია და როცა აქვს ერთგვრთი ამ დაბოლოებათაგანი: ალი, აში, ანი, არი, ელი, ეში, ენი, ერი.

მაგალითად: მამალი—მამლის, მამლით, მამლათ; გიდელი—გიდლის, გიდლით, გიდლათ.

მრავლობით რიცხვში კი ამგვარსავე სახელებში ყველა ბრუნვაში იკარგება იგივე ხმოვანები ა და მ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა სახელი პირველი დაბოლოებით იბრუნვის:

კედელი—კედლები, კედლების, კედლებს, კედლებმა, კედლებით, კედლებათ, კედლებო!

ზ ე ნ ი ზ ვ ნ ე ბ ი.

1. ზოგიერთი ორმარცვლოვანი სახელიც კარგავს ხმოვანებს იმავე ბრუნვებში: თვალი (როცა უსულო საგნის თვალს ნიშნავს, მაგალ. ბექდის თვალი, ურმის თვალი), ძვალი, რძალი, კვალი (მიწისზომა),

ბალი, წყალი, ხმალი, ხანი, ჯვარი, ცვარი, მტკვარი, ზვარი, ჩვარი, ძარი, ქმარი; მგელი, ღვდელი, შველი, წელი (წელიწადი); ძღვენი, მტერი, მტვერი.

2. სამმარცვლოვან სახელებს შორის არ კარგავს ხმოვანებს: ზარალი, მოთალი, მტარვალი, მწვერვალი, ტრფიალი, სალამი, წამწამი, თარგმანი, თაყვანი, იასამანი, ზიანი, მერანი, ნეკტარი, თაველი, კანკელი, მრეწველი, მართველი, სახელი, ქართველი, აქლემი; საზოგადოთ საკუთარი სახელები: ბურთელი, ძარელი, თამარი, ბაქარი, მყინვარი და სხვ.; აგრეთვე კითხვაზე: სადაური? (ელი-ზე დაბოლოებული სახელები): ქართლელი, კახელი, სოფლელი, ქალაქელი და სხვ., გარდა სიტყვისა იმერელი (იმერლის, იმერლები);—ნარი-ზე დაბოლოებული კრებითი სახელები: მუხნარი, ფიჭვნარი, ბაღნარი.

3. შემდეგი სახელები იმავე ბრუნვაში კარგავს ხმოვანებს: ობოლი, ფოთოლი, დილომი, საპონი, გოდორი, კოტორი, პოჯორი;—ბეგარა პეპელა, ფანჯარა, ქვეყანა, სომეხი, ყასაბი, კაკაბი, ნიჩაბი, ხვადავი, ბეჭედი, ნაბადი, კარავი, მოყვარე.

4. შემდეგი სახელები მ ს ვ-ათ სცვლის: მიდორი, მაწონი, დიაკონი, მონაზონი, ნიგოზი (მიდვრის, მიდვრით, მიდვრათ, მიდვრები, მონაზვნის, მონაზვნები, ნიგვზის, ნიგვზები).

5. ზოგიერთ სახელში იმავე ბრუნვებში მთელი მარცვალი იკარგება: ამბავი, ხუცესი (ამბის, ამბით, ამბათ, ამბები, ხუცის, ხუცით, ხუცები).

6. სიტყვა დედოფალა ასე იბრუნვის: დედოფალასი, დედოფალათი, დედოფალათ, დედოფალები და სხვ. (დედოფალი კი—დედოფლის, დედოფლით, დედოფლები).

7. სიტყვა ღმერთი (როცა ერთ ღვთაებას აღნიშნავს), ნათესაობით-სა და მოქმედებით ბრუნვაში განსხვავებულათ იბრუნვის: ღვთის, ღვთით;—როცა ღმერთი წარმართთა ღვთაებას აღნიშნავს, ჩვეულებრივი დაბოლოებებით იბრუნვის: ღმერთის, ღმერთით, ღმერთები და სხვ.

არ არის კეთილხმოვანი ფორმები: წამწამის, წამწამით, წამწამათ, წამწამები, ვეშპის, ვეშპები, მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, მშიერის, მშიერები, ლონიერათ, გონიერათ; უმჯობესია: წამწამის, წამწამით, წამწამები, ვეშპის, ვეშპები და სხვ.; მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, მშიერის, მშიერები და სხვ.

ზ ე დ ს ა რ თ ა ვ ი ს ა ხ მ ლ ი .

პრსებით სახელებს გარდა საუბარში სხვა სიტყვებიც იხმარება.

ჩვენს მუხაზე ყვითელი მიმინო შემოჯდა.

ამ მაგალითში სიტყვა ყვითელი დაერთვის სახელს „მიმინო“-ს და მის თვისებას გვიჩვენებს;—ამისთანა სიტყვას ზედსართავი სახელი ეწოდება.

პი კიდევ ზედსართავი სახელები:

შავი, თეთრი, მალალი, დაბალი, ვიწრო, ფართო, ღრმა;—ტყიანი, ქვიანი, მთიანი, მტვრიანი;—შარშანდელი, დღევანდელი, გუშინდელი, შარშანდლური, გუშინდლური;—საყმაწვილო, სასოფლო, სახალხო და სხვ.

ზედსართავი სახელების კითხვებია: როგორი? სადაური? როდინდელი?

ზედსართავი სახელი ორგვარია: ვითარებითი და დამოკიდებითი.

ვითარებითი ზედსართავი სახელი გვიჩვენებს საგნის თვისებას, ღირსებას ან ხარისხს,—მაგალ. მალალი, დაბალი, მოკლე, გძელი, თეთრი, შავი, ვიწრო, ფართო, ქვიანი.

დამოკიდებითი ზედსართავი სახელი გვიჩვენებს: ა. დროს, ბ. ადგილს, გ. მასალას და დ. დანიშნულებას:

ა. შარშანდელი, დღევანდელი, გუშინდელი, შარშანდლური, გუშინდლური; ბ. აქაური, ქალაქელი, სოფლელი, ქალაქური, სოფლური; გ. ქვიანი, ტყიანი, ფულიანი, ვენახიანი; დ. საყმაწვილო, საბავშო, საკლასო, სასოფლო, საქალაქო.

ხ ა რ ი ს ხ მ ბ ი .

ვითარებით ზედსართავ სახელს სამი ხარისხი აქვს: დაწყებითი, შედარებითი და აღმატებითი.

1. დაწყებითი ხარისხი: მალალი, დაბალი, თეთრი, წითელი, ღრმა;

2 შედარებითი ხარისხი: უმადლესი, უდაბლესი, უთეთრესი, უწითლესი, უღრმესი;

2. აღმატებითი ხარისხი: უუმადლესი, უუდაბლესი, უუთეთრესი და სხვ.

შ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი .

1. შედარებითი ხარისხი ასე კეთდება, — სიტყვის **საფუძველს***) ემატება თავში **შ** და ბოლოში **ის**.

2. აღმატებითი ხარისხი შედარებითისაგან კეთდება თავში მეორე **შ**-ნის მიმატებით.

2. შედარებითი ხარისხი კიდევ ასე კეთდება, — დაწყებით ხარისხს პირდაპირ ზმნისართი **უფრო** მიემატება: **უფრო მაღალი, უფრო ღრმა** და სხ.

4. აღმატებით ხარისხსაც აქვს მეორე ფორმა, — დაწყებით ხარისხს ემატება ზმნისართები: **ფრიალ მაღალი, ერთობ თეთრი**.

უ კ ა ნ ო ნ ო ხ ა რ ი ს ხ ე ბ ი .

ზოგიერთი ზედსართავი სახელი ხარისხებში მარცკლებს **ელ**-სა და **ილ**-ს კარგავს: **გძელი, სქელი, პტყელი, თხელი, სხვილი, ტკბილი, თფილი**.

ამათგან შედარებითი და აღმატებითი ხარისხები იქნება: **უგძესი, უსქესი, უსხვესი, უტკბესი, უთხესი, უუპტყესი, უუტკბესი**, და სხვ.

რიცხვითი სახელი.

რიცხვის აღმნიშვნელ სახელს რიცხვითი სახელი ჰქვია: ერთი, ხუთი, ასი; — პირველი მეხუთე, მეასე, ოცდამეათე, ას ორმოცდამეათე და სხვ.

რიცხვითი სახელი ორგვარია. იმისთანა რიცხვით სახელს, რომელიც საგნების რაოდენობას გვიჩვენებს, **რაოდენობითი რიცხვითი სახელი** ეწოდება, — მაგალითად: **ერთი, ორი, სამი, ასი, ხუთასი, ათასი**.

იმისთანა რიცხვით სახელს, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა რიგზეა დაწყობილი საგნები, **რიგითი რიცხვითი სახელი** ჰქვია, — მაგალითად: **პირველი, მეორე, მესამე, მეასე, მეათასე**.

შ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი .

1. რთული რიცხვითი სახელები ერთად იწერება: **ოცდაერთი, ოცდათუთხმეტი**, ას **ორმოცდაათი, ათას რვაას ოთხმოცდათვრამეტ** წელს (ათასეული, ასეული და ათეულები ერთმანეთისაგან ცალცალკე იწერება).

2. მარტივ რიცხვებს რიგითი ფორმის მაწარმოებელი **მე** თავში მიემატება, ხოლო რთულს რიცხვით სახელებს — შუაში: **მეხუთე, მეათე**,

*) **საფუძველი** სიტყვის იმ ნაიწუს ჰქვია, რომელიც რჩება, როცა ნათესაობით ბრუნვაში დაბოლოებას მოვაშორებთ, მაგალითად: ნათესაობითი ბრუნვა: **მალის, წითლის, თეთრის, ღრმის; ის** რო მოვაშორათ, დარჩება **საფუძველები: მალღ, წითღ, თეთრღ, ღრმღ**.

მეასე, ოცდამეათე, ოთხმოცდამეათე, სამოცდამეტერთმეტე.

ბევრნაწევროვან რიცხვში რიგითი ფორმის საწარმოებლათ მე მხოლოდ უკანასკნელ რიცხვს მივმატება,—მაგალითად: ათას რვაას მესამოცე წელი.

ნაცვალსახელი.

შანო გახარებულია: დედამ მას ახალი ტანისამოსი შეუკერა.

ამ მაგალითში მას ნახმარია სახელის (შანოს) მაგიერ,—ამისთანა სიტყვას ნაცვალსახელი ჰქვია (რადგან სახელის ნაცვლათ იხმარება).

აი კიდევ ნაცვალსახელები:

მე, შენ, ის; —ჩემი შენი, მისი; —ვინ? რა? რომელი? ვისი? —ვინმე, რამე, რომელიმე, ვისიმე; —თვით, თვითონ, ყველა, ყოველი.

ნაცვალსახელები შვიდნაირია:

1. პიროვნებითი: მე, შენ, ის; ჩვენ, თქვენ, ისინი.

2. კუთვნილებითი: ჩემი, შენი, მისი; ჩვენი, თქვენი, მათი.

4. ჩვენებითი: ეს, ეგ, ის, იგი, მაგი (მაგ.); ესენი, ისინი, ეგენი, იგენი, მაგინი.

4. კითხვითი: ვინ? რა? რომელი? ვისი?

5. განსაზღვრებითი: ყოველი, ყველა, თვით, თვითონ.

5. განუსაზღვრელობითი (წარმოობს კითხვითისაგან,—როგორ წარმოობს?): ვინმე, რამე, რომელიმე, ვისიმე; ვიღაც, რაღაც, რომელიღაც, ვისიღაც.

7. განმარტებითი (წარმოობს კითხვითისაგან,—როგორ წარმოობს?): ვინც, რაც, რომელიც, ვისიც.

ნაცვალსახელთა ბრუნება.

ზოგიერთი ნაცვალსახელი სრულიად არ იბრუნვის,—მაგალითად: თვითონ, მე, შენ, ჩვენ, თქვენ*).

პიროვნებით ნაცვალსახელებში მარტო მესამე პირის ნაცვალსახელი იბრუნვის:

მხოლ. რიცხ.		მრავლ. რიცხ.
ს. ის, იგი	.	ისინი. იგენი
ნ. მის	.	მათ
მც. მას	.	მათ

*) ძართული გრამატიკის შემდგენელნი ასე აბრუნებენ პირველისა და მეორე პირის პიროვნებით ნაცვალსახელებს: ნათესაობითი—ჩემი, შენი, ჩვენი, თქვენი; მოქმედებითი—ჩემით, შენით, ჩვენით, თქვენით; ვნებითი—ჩემათ, შენათ, ჩვენათ, თქვენათ.—ყველა აქ მოყვანილი ფორმა კუთვნილებითი ნაცვალსახელის ფორმებია, და არა პიროვნებითის.

მთ. მან	.	.	.	მათ
მქ. მით	.	.	.	—
მ. მათ (მად)	.	.	.	—
წ.	—	.	.	—

უ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი.

1. ნაცვალსახელებს წოდებითი ბრუნვა არ აქვს; მხოლოდ მეორე პირის პიროვნებითი ნაცვალსახელი და კუთვნილებითი ჩემი და ჩვენი იხმარებიან წოდებით ბრუნვაში:

შენ, აქ მოდი! თქვენ, წიგნი იკითხეთ! ჩემო მეგობარო! ჩვენო მოძმენო!

2. მრავლობით რიცხვში ნაცვალსახელები ნი-ზე ბოლოვდება— და, მაშასადამე, მოქმედებითი და ვნებითი ბრუნვა არ აქვთ.

3. კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, როგორც ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავი სახელები, მაგრამ მიცემით ბრუნვაში ამ შემთხვევაში ნაცვალსახელებისაგან ჩემი, შენი, ჩვენი, თქვენი უმჯობესია სრული დაბოლოება:

ჩემს ძმას, შენს თავს, ჩვენს ქვეყანას, თქვენს დედ-მამას.

**

31269

მხოლ. რიცხ.		მრავლ. რიცხ.
ს. ეს, ეგ	.	ესენი, ეგენი
ნ. ამის	.	ამათ
მც. ამას	.	ამათ
მთ. ამან	.	ამათ
მქ. ამით	.	—
მ. ამათ (ამად)	.	—
წ. —	.	—
ს. ის, იგი	.	ისინი, იგინი
ნ. იმის	.	იმათ
მც. იმას	.	იმათ
მთ. იმან	.	იმათ
მქ. იმით	.	—
მ. იმათ (იმად)	.	—
წ.	.	—
ს. მაგი, მაგ	.	მაგინი (მაგენი)
ნ. მაგის	.	მაგათ
მც. მაგას	.	მაგათ

მთ.	მაგან	.	.	მაგათ
მქ.	მაგით	.	.	—
მ.	მაგათ (მაგად)	.	.	—
წ.	—	.	.	—

ნაცვალსახელი **ყველა** (ყველანი) მხოლოდ ერთ რიცხვში იხმარება (მხოლოდობითი რიცხვის დაბოლოებით და მრავლობითი რიცხვის მნიშვნელობით):

ს. ყველა (ყველანი),	მქ. ყველათი,
ნ. ყველას (ი),	მ. —
მც. ყველას,	წ. —
მთ. ყველამ,	—

*)

ნაცვალსახელი **ყოველი** ისე იბრუნვის, როგორც **ი-ზე** დაბოლოებული ზედსართავი სახელი.

**

განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებში მხოლოდ პირველი ნაწილი იბრუნვის: **ვინ, რა, რომელი, ვისი,** და ბოლოში თითქმის ყველა ბრუნვაში უცვლელათ ემატება **მე** და **ლაც**:

ს. ვინმე	რამე	ვილაც	რალაც
ნ. ვისიმე	რისამე	ვისილაც	რისლაც
მც. ვისმე	რასმე	ვილაცას	რალაცას
მთ. ვინმე	რამემ	ვილაცამ	რალაცამ
მქ. ვისიმე	რითმე	ვისითლაც	რითლაც
მ. რათმე	რათმე	ვილაცათ	რალაცათ
წ. —	—	—	—

მრავლობით რიცხვში ნაცვალსახელებს ან სულ არ ხმარობენ, ან იშვიათად იხმარება ფორმები: **ვინმეები, რამეები, ვინმეების, რამეების, ვინმეებს, და სხვ., ვილაცები, რალაცები, ვილაცების, რალაცების, ვილაცებს, რალაცებს, ვილაცებმა, ღ სხვ.**

**

განმარტებითი ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, როგორც კითხვითი ნაცვალსახელები (ვინ, რა, რომელი), მხოლოდ ბოლოში **ც** მიემატება:

*) ვნებითი ბრუნვა არ აქვს; წოდებითში პლ. შაზბევი ხმარობს ფორმას ყველავე: „ჩემო ყველავე“!

ს. ვინც, ვინაც	რაც	რომელიც
ნ. ვისიც	რისაც	რომლისაც
მც. ვისაც	რასაც	რომელსაც
მთ. ვინც, ვინაც	რამაც	რომელმაც
მქ. ვისითაც	რითაც	რომლითაც
მ. რათაც	რათაც	რომლათაც
წ. —	—	—

მრავლობით რიცხვში მხოლოდ **რომელნიც** იბრუნვის:

სახ. რომელნიც,	ნათ.	} რომელთაც.
	მიც.	
	და მოთ.	

ზოგიერთი ნაცვალსახელი, — მაგალ. **რამე, ვინმე, რალაც, ვილაც, ყველა**, — როცა არსებით სახელებს ახლავს, ბრუნვებში არ იცვლება:

რალაც საქმე, **რალაც** საქმის, **რალაც** საქმეს, **რალაც** საქმეებს, **ყველა** საქმემ, **ვილაც** კაცი, **ვილაც** კაცმა, **რამე** აზრი, **რამე** აზრით და სხვ.

ნაცვალსახელებისაგან **მს, მზ** და **ის, იზი** არსებით სახელთან ყველა ბრუნვაში (სახელობითს გარდა) იხმარება ფორმები **ამ** და **იმ**:

მს (ეგ) კაცი, **ამ** კაცის, **ამ** კაცს, **ამ** კაცმა; ეს კაცები, **ამ** კაცებს, **ამ** კაცებმა და სხვ.; ის (იგი) ქალი, **იმ** ქალის, **იმ** ქალს; ის ქალები, **იმ** ქალებს, **იმ** ქალებმა...

სიტყვები **ერთი** და **იგივე** არსებით სახელთან ასე იბრუნვის: **ერთი** და **იგივე** საქმე, **ერთისა** და **იმავე** საქმის, **ერთსა** და **იმავე** საქმეს, **ერთი** და **იგივე** საქმეები, **ერთსა** და **იმავე** საქმეებს და სხვ. (შუკანონოთ ხმარობენ ერთისა და იგივე საქმის, ერთსა და იგივე საქმეს და სხვ.).

არსებითისა და ზედსართავი სახელის ერთად ბრუნება.

თუ ზედსართავი სახელი **ა-ს, მ-ს, ი-სა** და **შ-ზე** ბოლოვდება, როცა არსებით სახელთან არის შეერთებული, ყოველგან უცვლელათ რჩება, ე. ი. არც ბრუნვებში იცვლება და არც რიცხვებში:

ს. ბრმა კაცი	მთ. ბრმა კაცმა	ბრმა კაცები	ბრმა კაცებმა
ნ. ბრმა კაცის	მქ. ბრმა კაცით	ბრმა კაცების	ბრმა კაცებით
მც. ბრმა კაცს	მ. ბრმა კაცათ	ბრმა კაცებს	ბრმა კაცებათ
	წ. ბრმა კაცო!		ბრმა კაცებო!

აბრუნეთ: **მოკლე** ჯოხი, **ფართო** მიღორი, **ტლუ** ბიჭი.

**

როცა ზედსართავი სახელი **ი-ზეა** დაბოლოებული, მხოლოდ სამ ბრუნვაში რჩება უცვლელათ: **სახელობითსა, ნათესაობითსა** და **მოქმე-**

დებიოში დანარჩენ ბრუნვებში კი სცვლის დაბოლოებას. მხოლოდობითსა და მრავლობით რიცხვში ზედსართავი სახელი ერთნაირათ იბრუნვის:

ს. მალალი მთა	მალალი მთები
ნ. მალალი მთის	მალალი მთების
მც. მალალ მთას	მალალ მთებს
მთ. მალალმა მთამ	მალალმა მთებმა
მქ. მალალი მთით	მალალი მთებით
მ. მალალ მთათ	მალალ მთებათ
წ. მალალო მთაო!	მალალო მთებო!

მეორე დაბოლოებით ასე იბრუნვის:

ს. მალალი მთანი	მც. მალალ მთათა
ნ. მალალ მთათა	მთ. მალალ მთათა
	წ. მალალო მთანო!

ზედსართავი სახელი ცალკე ისე იბრუნვის, როგორც არსებითი სახელი:

ს. თეთრი	მთ. თეთრმა	თეთრები	თეთრებმა
ნ. თეთრის	მქ. თეთრით	თეთრების	თეთრებით
მც. თეთრს	მ. თეთრათ	თეთრებს	თეთრებათ
	წ. თეთრო!		თეთრებო!

**

თ ა ნ დ ე ზ უ ლ ი.

მთაზე თოვლი ძევს, თევზი წყალში ცხოვრობს, ბავში ღობესთან დგას, ყურდგელი ტყისკენ გაიქცა, ძმისგან წერილი მივიღე.

ამ მაგალითებში ზე, ში, თან, კენ, გან არსებით სახელებს ბოლოში ემატება, თან უდევს: — ამისთანა სიტყვას თანდებული ჰქვია.

თანდებული სამ ბრუნვას თხოულობს: ნათესაობითსა, მიცემითსა და მოქმედებითს.

1 ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს: თვის, კენ, ღმი, მიერ, მიმართ.

მაგალითები: სოფლისკენ მივდივარ ჩემი ძმის საქმისთვის; — უფლისადმი მიმართული ლოცვა წრფელი უნდა იყოს; — ეს წიგნი მეცნიერის მიერ დაიწერა: — ბიორგიმ გაგზავნა წერილი ქართული ჟურნალის რედაქციის მიმართ

2. მიცემით ბრუნვას თხოულობს: ზედა, შინა, შუა, თან.

მაგალითები: „მთასა ზედა თაბორისასა ფერი იცვალე შენ, უფა-

ლო!“—„მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა!“—„იყავნ ნება შენი, ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა!“—ძავკასიჲ ორ ზღვას შუა მდებარეობს.—ირემი კლდესთან წაიქცა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი .

ა. შინა და ზედა ძველ ენაში იხმარებოდა; ახლანდელ ენაში შემოკლებით იხმარება **შე** და **ში**—და ამ ფორმებთან სახელებს მიცემითი ბრუნვის დაბოლოება აღარ ახლავს: **ხეზე, მთაზე, წყალში, ორმოში.**

ბ. ბრუნვის დაბოლოება არ იხმარება აგრეთვე **ი-ზე** დაბოლოებულ სახელებში, როცა მათთან თანდებული თან დაისმის: **კედელი—კედელთან, ბალახი—ბალახთან.**

დაბოლოება ამ შემთხვევაში მაშინ მოჩანს, როცა სახელი **ა, მ, ო** და **შ-ზე** დაბოლოებული: **მამა—მამასთან, ხე—ხესთან, რკო—რკოსთან, ბუ—ბუსთან.**

გ. მიცემით ბრუნვას თხოულობს აგრეთვე **ზმისართი-თანდებულები**: **აქით, იქით, გაღმა, გამოღმა, ზევით, ქვეშ, უკან და სხვ.,—**მაგალითად: **მთას იქით, ცას ქვეშ, ჰერს ქვეშ, წყალს გაღმა, გზას ზევით.**

ვ. თანდებულები **გარდა** და **შემდეგ**, თუ წინ ზის, ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს, და თუ უკან ზის,—მიცემითს:

გარდა ამისა, შემდეგ ამისა, გარდა ამ საქმისა, შემდეგ ამ საქმის გათავებისა, ან: ამას გარდა, ამას შემდეგ, ამ საქმეს გარდა, ამ საქმის გათავებას შემდეგ.

ამგვარივე მართველობა აქვს **ზმნისართ-თანდებულებსაც**: **ქვეშე ქვეყანისა, ქვეყანას ქვეშ, და სხვ.**

*

4. თანდებული **გან** კითხვაზე **ვისგან ან რისგან ნათესაობით ბრუნვას** თხოულობს, კითხვაზე **საიდან კი—მოქმედებით ბრუნვას**:

მე ძმისგან მივიღე წერილი (ვისგან მივიღე?); ეს სახლი სილამაზით ძალიან გაირჩევა სხვა სახლებისაგან (რისგან გაირჩევა?)—მე თფილისიდან (ახლა უნდა ფორმა თფილისიდან) მოვდივარ (კითხვა: საიდან მოვდივარ?), მამა-შენი სოფლითგან (=სოფლიდან) დაბრუნდა (კითხვა: საიდან დაბრუნდა?).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა .

ზოგიერთი თანდებული სახელებს ბოლოში სულ უერთდება (თვის, კენ, გან, დმი, ში, ზე), ზოგი კი ცალკე დაისმის (მიმართ, მიერ, გარ-

და, შემდეგ, შუა, შორის, წინ, ქვეშ, გაღმა, გამოღმა და სხვ.).

მაგალითები: საქმისთვის, სახლისკენ, ძმისგან, ღვთისადმი, წყალში, მთაზე; შფლისა მიმართ, ღვთისა მიერ, ამას გარდა, ამას შემდეგ, მთებს შუა, ქალაქებს შორის, სახლის წინ, წყალს გაღმა.

ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი.

ბავში წყნარათ ზის, ბერიკაცი ნელა მიდის, შაშვი ტკბილათ გალობს, მასწავლებელი ხმამაღლა ლაპარაკობს.

მოყვანილ მაგალითებში სიტყვები წყნარათ, ნელა, ტკბილათ, ხმამაღლა—მოქმედების თვისებას გვიჩვენებს (როგორ ზის? როგორ გალობს? და სხვ.); ამისთანა სიტყვა ყოველთვის ზმნას ახლავს, ზმნას დაერთვას—და ამიტომ ზმნისართი ეწოდება.

ზმნისართები ხუთგვარია:

1. ღროის მაჩვენებელი: დღეს, ხვალ, შარშან, წრეულს, დილას, საღამოს და სხვ.

2. ადგილის მაჩვენებელი: აქ, იქ, გაღმა, გამოღმა, ზევით, ქვევით, მაღლა, ძირს, შიგნით, გარეთ და სხვ.;

3. ვითარების მაჩვენებელი: ჩქარა, ნელა, ხმამაღლა; უფრო ხშირათ—მოქმედებითისა და ვნებითი ბრუნვის ფორმები: სიცილით, ტირილით, წყრომით, ქვეითად, ცქვიტათ, უზმათ, წყნარათ, ჩუმათ, მტრულათ, ფარულათ და სხვ.;

4. მიზეზის მაჩვენებელი: რატომ? რათა? იმიტომ, ამიტომ;

5. მიზნის მაჩვენებელი: რისთვის? ამისთვის, იმისთვის.

კ ა ვ შ ი რ ი.

ბიორგი და ლეონი კარგათ სწავლობენ;—შველამ იცის, რომ სწავლა კარგია;—ძუჩაში ტალახია, რადგან გუშინ წვიმდა;—როცა კარგათ მოემზადები, კლასში შეგიყვან;—თუ კარგათ ისწავლი, სასარგებლო კაცი გამოხვალ.—

სიტყვა და აკავშირებს ერთმანეთთან სახელებს (ბიორგი და ლეონი);—სიტყვები: რომ, რადგან, როცა, თუ—აკავშირებს (აბამს) ერთმანეთთან სხვადასხვა აზრს;—ამისთანა სიტყვას გრამატიკაში კავშირი ეწოდება.

შ რ რ ი ს დ ე ბ უ ლ ი.

ოხ, ღმერთო ჩემო!—ჰე, ბიჭებო, დავტრიალდეთ!—ჰიპ, ჰიპ! ჰერი, ჰერი! ჩუ, გამოხტა აგერ მწყერი!—

ოხ, ჰე, ჰიპ, ჰერი, ჩუ—ამისთანა სიტყვები გვიხატავს სულის სხვადასხვანაირ მოძრაობას: ზოგი მწუხარებას, ზოგი აღტაცებას, სინარულს,

გაკვირვებას. — ამისთანა სიტყვებს გრამატიკაში შორისდებული ეწოდება.

ზ მ ნ ა.

ბავშმა წიგნი წაიკითხა.

ამ მაგალითში სიტყვა **წაიკითხა** მოქმედებას გვიჩვენებს; — მოქმედების აღმნიშვნელ სიტყვას **ზმნა** ეწოდება (**ზმნა** — ქმნა, **ვიზამ** — ვიქმ).

მაგალითები: მე ვსწერ, ჩვენ ვკითხულობთ, თქვენ ლაპარაკობთ, ის ხატავს, ისინი ხატვენ, და სხვ.

გ მ ა რ ი.

ზმნა სამგვარია: მოქმედებითი გვარის, საშვალო გვარისა და **ვნებითი** გვარის.

ბავში წიგნს კითხულობს: — ამ მაგალითში **ბავში** არის მთავარი საგანი და ამავე დროს — მომქმედელი პირი, **წიგნი** არის საგანი, რომელზედაც ბავშვის მოქმედება პირდაპირ გადადის; — **კითხულობს** არის მოქმედებითი გვარის ზმნა.

მოქმედებითი გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ მთავარი საგანი თვით მოქმედობს და ეს მოქმედება სხვა საგანზე პირდაპირ გადადის.

წიგნი იკითხვის ბავშისაგან; — ამ მაგალითში **იკითხვის** არის **ვნებითი** გვარის ზმნა.

ვნებითი გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ მთავარი საგანი (**წიგნი**) თვით კი არ მოქმედობს, არამედ ვარეშე საგანი (**ბავში**) მოქმედობს მასზე. **ბავში დადის;** — ამ მაგალითში **დადის** არის **საშვალო გვარის ზმნა**.

საშვალო გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ მთავარი საგანი (**ბავში**) თვითონ მოქმედობს და ეს მოქმედება იმავე საგანში რჩება, სხვაზე არ გადადის.

ს ა ხ ე.

ზმნას ორი სახე აქვს: **უსრული** და **სრული**.

უსრული სახე ნიშნავს, რომ მოქმედება არ შესრულებულა, — მაგალ.: მე ვსწერდი, შენ იკითხე, მას უშენებია.

სრული სახე ნიშნავს, რომ მოქმედება შესრულებულია, მაგალ.: მე დავსწერე, შენ წაიკითხე, მას აუშენებია.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

1. **უსრული სახის ზმნები** უმეტეს ნაწილათ უთავსართოა (ვსწერ, ვკითხულობ ვაშენებ), **სრული სახის კი** — თავსართიანი (დავსწერე, წავიკითხე, ავაშენე).

2. ზოგჯერ უთავსართო ზმნას სრული სახის მნიშვნელობა აქვს: მე ვისადილე, მე ვინადირე, ჩვენ ვიშოვნეთ, ჩვენ ვაჩუქეთ და სხვ.; — აგრეთვე თავსართიან ზმნას ხშირათ უსრული სახის მნიშვნელობა ეძლევა: მიმაქვს, მიმყავს, დავსეირნობ, გავკივი, შევყურებ და სხვ.

3. სრული სახის თავსართიან ზმნებს აწმყო დრო არ აქვს.

ს ი ლ ო.

ზმნას მიმოხრაში სხვადასხვა ფორმით სხვადასხვა ხასიათი ეძლევა, ან სხვადასხვა კილო: ზოგ ფორმას ბძანების კილო აქვს, — მაგალითად: სწერე! ნუ სწერ! არ სწერო! — ზოგ ფორმას მოთხრობის ხასიათი აქვს და ნამდვილათ მომხდარ გარემოებას გვიჩვენებს, — მაგალითად: მე წავიკითხე წიგნი და მერე ამხანაგს გადავეცი; — ზოგი ფორმა ნატვრას აღნიშნავს, — მაგალითად: ნეტა კარგათ დამეწერა თხზულება! ნეტავი შენ კარგათ სწავლობდე! — ზოგი პირობას აღნიშნავს, მაგალითად: ფული რო მქონოდა, სიამოვნებით მოგცემდი.

*

მოთხრობით კილოში ხუთი დროა:

აწმყო (რას ვშვრები?): ვსწერ, ვკითხულობ*).

სამი ნამყო: ა) ნამყო I (რას ვშვრებოდი?): ვსწერდი, ვკითხულობდი.

ბ) ნამყო II (რა ექენი?): ვსწერე, ვკითხე.

გ) ნამყო III (რა მიქნია?): მიწერია, მიკითხავს.

მყოფადი (რას ვიზამ?): ვსწერ, ვკითხავ.

*

ნატვრით კილოშიც ხუთი დროა:

აწმყო (რას უნდა ვშვრებოდე?): ვსწერდე, ვკითხულობდე.

ორი ნამყო: ა) ნამყო I (რა უნდა მექნა?): მეწერა, მეკითხა.

ბ) ნამყო II (რა უნდა მექნას?): მეწეროს, მეკითხოს.

ორი მყოფადი: ა) მყოფადი I (რას ვიზამდე?): ვსწერდე, ვკითხავდე.

ბ) მყოფადი II (რა უნდა ვქნა?): ვსწერო ვკითხო.

პირობით კილოს მარტო ერთი დრო აქვს:

ნამყო დრო (რას ვიზამდი?): ვსწერდი, ვკითხავდი (დავსწერდი, წავიკითხავდი).

*) შველა პირში და ორივე რიცხვში მიმოხარეთ.

ბჰანეზიტი კილო ორგვარია: **დამტკიცებითი** და **უარყოფითი**.

დამტკიცებითი: სწერე! სწეროს! ვსწეროთ! სწერეთ! სწერონ!

უარყოფითი I: ნუ სწერ! ნუ სწერს! ნუ ვსწერთ! ნუ სწერთ! ნუ სწერენ!

უარყოფითი II: არ სწერო! არ სწეროს! არ ვსწეროთ! არ სწეროთ! არ სწერონ!

ზმნის დასაწყის ფორმას **სახელზმნა** ეწოდება: **წერა, კითხვა, შენება.**

სახელზმნას იმიტომ უწოდებენ, რომ ამ ფორმას არსებითი სახელის მნიშვნელობაც აქვს და ზმნისაც, **სახელიც** არის და **ზმნაც**. როგორც სახელი, ეს ფორმა იბრუნვის, — მაგალითად:

სახ. წერა	მთ. წერამ
ნათ. წერის	მოქმ. წერით
მიც. წერას	ზნებ. წერათ (წერად).

როგორც ზმნა, ის მიმოიხრის, — მაგალითად: მე ვსწერ, შენ სწერ, ისა სწერს, მე ვსწერდი, შენ სწერდი და სხვ.

მ ი მ ო ხ რ ა

ზმნა მიმოიხრის, ე. ი. სვცლის დაბოლოებას პირებსა და დროებში.

პ ი რ ი.

ზინც ლაპარაკობს, ის არის პირველი პირი:

მე ვსწერ, ჩვენ ვსწერთ; მე ვკითხულობ, ჩვენ ვკითხულობთ;

მისაც ელაპარაკებიან, ის არის მეორე პირი:

შენ სწერ, თქვენ სწერთ; შენ კითხულობ, თქვენ კითხულობთ;

მიზედაც ლაპარაკობენ, ის არის მესამე პირი:

ისა სწერს, ისინი სწერენ; ის კითხულობს, ისინი კითხულობენ.

დ რ ო

მიმოხრაშა სამი დრო გაირჩევა: აწმყო, ნამყო და მყოფადი.

1. აწმყო, ე. ი. ახლანდელი დრო; — აწმყო დროის კითხვებია:

რას ვწერები? რას უნდა ვწერებოდე?

რას ვწერები მე? — მე ვსწერ

რას უწერები შენ? — შენ სწერ

რას უწერება ის? — ისა სწერს

რას ვშვრებით ჩვენ?—ჩვენ ვსწერთ
რას შვრებით, თქვენ?—თქვენ სწერთ
რას შვრებიან ისინი?—ისინი სწერენ.

მე უნდა ვსწერდე, შენ უნდა სწერდე, ის უნდა სწერდეს; ჩვენ უნდა ვსწერდეთ, თქვენ უნდა სწერდეთ, ისინი უნდა სწერდენ.

2. ნამყო, ე. ი. წასული დრო;—ნამყო დროის კითხვებია:

რას ვშვრებოდი? რა ვქენი? რა მიქნია? რა უნდა მექნა? რა უნდა მექნას? რას ვიზამდი?

მე რას ვშვრებოდი?—მე ვსწერდი, შენ სწერდი, ისა სწერდა, ჩვენ ვსწერდით, თქვენ სწერდით, ისინი სწერდენ.

მე რა ვქენი?—მე ვსწერე (დავსწერე), შენ სწერე (დასწერე), მან სწერა (დასწერა); ჩვენ ვსწერეთ (დავსწერეთ), თქვენ სწერეთ (დასწერეთ), მათ სწერეს (დასწერეს).

მე რა მიქნია?—მე მიწვრია (დამიწვრია), შენ გიწვრია (დაგიწვრია), მას უწვრია (დაუწვრია); ჩვენ გვიწვრია (დაგვიწვრია), თქვენ გიწვრით (დაგიწვრით), მათ უწვრით (დაუწვრით).

მე რა უნდა მექნა?—მე უნდა მეწვრა (დამეწვრა), შენ უნდა გეწვრა (დაგეწვრა), მას უნდა ეწვრა (დაეწვრა); ჩვენ უნდა გვეწვრა (დაგვეწვრა), თქვენ უნდა გეწვრათ (დაგეწვრათ), მათ უნდა ეწვრათ (დაეწვრათ).

მე რა უნდა მექნას?—მე უნდა მეწვროს (დამეწვროს), შენ უნდა გეწვროს (დაგეწვროს), მას უნდა ეწვროს (დაეწვროს); ჩვენ უნდა გვეწვროს (დაგვეწვროს), თქვენ უნდა გეწვროსთ (დაგეწვროსთ), მათ უნდა ეწვროსთ (დაეწვროსთ).

მე რას ვიზამდი?—მე ვსწერდი (დავსწერდი), შენ სწერდი (დასწერდი), ის სწერდა (დასწერდა); ჩვენ ვსწერდით (დავსწერდით), თქვენ სწერდით (დასწერდით), ისინი სწერდენ (დასწერდენ).

3. მყოფადი, ე. ი. მომავალი დრო;—მყოფადი დროის კითხვებია: რას ვიზამ? რას ვიზამდე? რა უნდა ვქნა?

მე რას ვიზამ?—მე ვსწერ (დავსწერ), შენ სწერ (დასწერ), ის სწერს (დასწერს); ჩვენ ვსწერთ (დავსწერთ), თქვენ სწერთ (დასწერთ), ისინი სწერენ (დასწერენ).

ჩემ რას ვიზამდე?—მე ვსწერდე (დავსწერდე), შენ სწერდე (დასწერდე), ის სწერდეს (დასწერდეს); ჩვენ ვსწერდეთ (დავსწერდეთ), თქვენ სწერდეთ (დასწერდეთ), ისინი სწერდენ (დასწერდენ).

მე რა უნდა ვქნა?—მე უნდა ვსწერო (დავსწერო), შენ უნდა სწე-

რო (დასწერო), მან უნდა **სწეროს** (დასწეროს), ჩვენ უნდა **ვსწეროთ** (დავსწეროთ), თქვენ უნდა **სწეროთ** (დასწეროთ), მათ უნდა **სწერონ** (დასწერონ).

*

ბძანებითი კილო.

1. **დამტკიცებითი:** სწერე, იკითხე! სწეროს, იკითხოს! ვსწეროთ, ვიკითხოთ! სწერეთ, იკითხეთ! სწერონ, იკითხონ!

2. **უარყოფითი:** ნუ სწერ, ნუ კითხულობ! ნუ სწერს, ნუ კითხულობს! ნუ ვსწერთ, ნუ ვკითხულობთ! ნუ სწერენ, ნუ კითხულობენ! არ სწერო, არ იკითხო! არ სწეროს, არ იკითხოს! არ ვსწეროთ, არ ვიკითხოთ! არ სწეროთ, არ იკითხოთ! არ სწერონ, არ იკითხონ!

ძართულ ენაში **ორგვარი მიმოხრაა.**

პირველ მიმოხრას ის ზმნა ეკუთნის, რომელიც აწმყო დროში პირველ პირში ვ-ით იწყება: **მე ვაშენებ, ვსწერ, ვკითხულობ, ვხატავ.**

მეორე მიმოხრას ის ზმნა ეკუთნის, რომელიც აწმყო დროში მ-ით იწყება: **მიყვარს, მიხარია, მწამს, მესმის, მხარბეზა.**

მეორე მიმოხრის ზმნა განსხვავებულია მიმოხრის.— ავიღოთ მაგალითად ზმნა **მიყვარს.**

ა წ მ ყ ო დ რ ო.

რას ვშვრები?—მე **მიყვარს** (შენ გიყვარს, მას უყვარს; ჩვენ გვიყვარს, თქვენ გიყვართ, მათ უყვართ).

რას უნდა ვშვრებოდე?—მე უნდა **მიყვარდეს** (შენ გიყვარდეს, მას უყვარდეს; ჩვენ გვიყვარდეს, თქვენ გიყვარდესთ, მათ უყვარდესთ).

ნ ა მ ყ ო დ რ ო.

რას ვშვრებოდი?—მე **მიყვარდა** (შენ გიყვარდა, მას უყვარდა; ჩვენ გვიყვარდა, თქვენ გიყვარდათ, მათ უყვარდათ).

რა ვქენი?—მე **შემიყვარდა** (შენ შეგიყვარდა, მას შეიუყვარდა; ჩვენ შეგვიყვარდა, თქვენ შეგიყვარდათ, მათ შეუყვარდათ).

რა მიქნია?—მე **მყვარებია** (შენ გყვარებია, მას ყვარებია; ჩვენ გვყვარებია, თქვენ გყვარებიათ, მათ ყვარებიათ).

რა უნდა მექნა?—მე უნდა **მყვარებოდა** (შენ გყვარებოდა, მას ყვარებოდა; ჩვენ გვყვარებოდა, თქვენ გყვარებოდათ, მათ ყვარებოდათ).

რა უნდა მექნას?—მე უნდა **მყვარებოდეს** (შენ გყვარებოდეს, მას ყვარებოდეს; ჩვენ გვეყვარებოდეს, თქვენ გყვარებოდესთ, მათ ყვარებოდესთ).

რას ვიზამდი?—მე შეყვარებოდა (შენ გეყვარებოდა, მას ეყვარებოდა; ჩვენ გვეყვარებოდა, თქვენ გეყვარებოდათ, მათ ეყვარებოდათ).

მ ყ ვ ა რ ე ბ ა

რას ვიზამ?—მე **მეყვარება** (შენ გეყვარება, მას ეყვარება; ჩვენ გვეყვარება, თქვენ გეყვარებათ, მათ ეყვარებათ).

რას ვიზამდი?—მე **მეყვარებოდეს** (შენ გეყვარებოდეს, მას ეყვარებოდეს; ჩვენ გვეყვარებოდეს, თქვენ გეყვარებოდესთ, მათ ეყვარებოდესთ).

რა უნდა ვქნა?—მე უნდა **მეყვაროს** (შენ გეყვაროს, მას ეყვაროს; ჩვენ გვეყვაროს, თქვენ გეყვაროსთ, მათ ეყვაროსთ; ან: შემეყვარდეს, შეგიყვარდეს, შეუყვარდეს და სხვ.).

თ ა ვ ს ა რ თ ე ბ ი.

ზმნებს თავში სხვადასხვა ნაწილაკი დაერთვის. სახლი ავაშენე, საქმე ბავაკეთეთ, წერილი დავსწერე, წიგნი წავიკითხეთ, ბავშვები კლასში შევიდნენ, კაცს ტვირთი მიიქვს, მამა-ჩემმა ფული მომცა.

ა, გა, და, წა, ჩა, შე, მი, მო არის თავსართები.

ახალ ენაში უფრო ხშირათ მოკლე თავსართები იხმარება (ა, გა, წა, ჩა), ძველ ენაში კი სრული თავსართები იხმარებოდა: აღ, გან, წარ, შთა,—მაგალითად: აღვასრულე, განვათავისუფლე, წარვიდა, შთავიდა (ახლა ვიტყვით: ავასრულე, გავათავისუფლე, წავიდა ჩავიდა).

ზოგჯერ ახალ ენაშიც იხმარება სრული თავსართები: აღმითქვა, აღიჭურვა, განცვიფრდა, განხორციელდა, წარსდგა, წარმოადგინეს.

მ ი მ ლ ე ო ბ ა.

ზმნისგან კეთდება ერთგვარი ფორმა, რომელიც ზედსართავ სახელსა გავს:

მწერელი (დამწერელი, დამწერი), **დაწერილი**, **დანაწერი**, **საწერი** (დასაწერი);—**მკითხველი** (წამკითხველი), **საკითხავი** (წასაკითხავი);—**მკეთებელი** (გამკეთებელი), **გაკეთებული**, **განაკეთები**, **საკეთებელი** (გასაკეთებელი).

ამისთანა ფორმას **მიმღეობა** ჰქვია.

შეფუთვითი ზმნის შიშობრა.

ზმნა „მე ვარ“ ბევრ სხვა ზმნას ეხმარება, ეწევა მიშობრაში (მაგალითად: ვზივარ, ვწევარ, ვდგავარ, ვზივართ, ვწევართ, დამჯდარვარ, დაწოლილვარ, გაქცეულვარ, გაქცეულხარ, გაქცეულვართ და სხვ.) — და ამიტომ შემწეობითი ზმნა ეწოდება.

მოთხრობითი კილო.

აწმყო (რას ვშვრები?) მე ვარ, შენ ხარ, ის არის*); ჩვენ ვართ თქვენ ხართ, ისინი არიან**).

ნამყო I (რას ვშვრებოდი?) მე ვიყავ(ი), შენ იყავ(ი), ის იყო; ჩვენ ვიყავით, თქვენ იყავით, ისინი იყვნენ (იყვნენ).

ნამყო II (რა ვქენი?) მე ვიქენ(ი), შენ იქენ(ი), ის იქნა, ჩვენ ვიქენით, თქვენ იქენით, ისინი იქნენ.

ნამყო III (რა მიქნია?) მე ყოფილვარ, შენ ყოფილხარ, ის ყოფილა; ჩვენ ყოფილვართ, თქვენ ყოფილხართ, ისინი ყოფილან.

მყოფადი (რას ვიზამ?) მე ვიქნები, შენ იქნები, ის იქნება; ჩვენ ვიქნებით, თქვენ იქნებით, ისინი იქნებიან.

ნატვრითი კილო.

აწმყო (რას უნდა ვშვრებოდე?) მე ვიყო, შენ იყო, ის იყოს; ჩვენ ვიყოთ, თქვენ იყოთ, ისინი იყონ.

ნამყო I (რა უნდა მექნა?) მე ყოფილვიყავ, შენ ყოფილიყავ, ის ყოფილიყო; ჩვენ ყოფილვიყავით, თქვენ ყოფილიყავით, ისინი ყოფილიყვნენ.

ნამყო II (რა უნდა მექნას?) მე ყოფილვიყო, შენ ყოფილიყო, ის ყოფილიყოს; ჩვენ ყოფილვიყოთ, თქვენ ყოფილიყოთ, ისინი ყოფილიყონ.

მყოფადი I (რას ვიზამდე?) მე ვიქნებოდე, შენ იქნებოდე, ის იქნებოდეს; ჩვენ ვიქნებოდეთ, თქვენ იქნებოდეთ, ისინი იქნებოდენ.

მყოფადი II (რა უნდა ვქნა?) მე ვიქნე, შენ იქნე, ის იქნეს; ჩვენ ვიქნეთ, თქვენ იქნეთ, ისინი იქნენ.

პირობითი კილო.

ნამყო (რას ვიზამდი?) მე ვიქნებოდი, შენ იქნებოდი, ის იქნებოდა; ჩვენ ვიქნებოდით, თქვენ იქნებოდით, ისინი იქნებოდენ.

*) მოკლეთ არს, ა („არა რა არს უსაშველო“); „სიტყვა ს ი ტ ყ ვ ა ა (—სიტყვა არის), საქმე კი სხვაა“ (=სხვა არის).

**) მოკლეთ ან, მაგალ. ისინი მოსულან (=მოსულ არიან).

ბძანებითი კილო.

ღამტკიცებითი ფორმა.

აწმყო. (ვიყო!) იყავ(ი)! იყოს! ვიყოთ! იყავით! იყონ!
მყოფადი. (ვიქნე!) იქენ(ი)! იქნეს! ვიქნეთ! იქენით! იქნენ!

შარყოფითი პირველი.

აწმყო. (ნუ ვარ!) ნუ ხარ! ნუ არის ნუ ვართ! ნუ ხართ! ნუ არიან!
მყოფადი. (ნუ ვიქნები!) ნუ იქნები! ნუ იქნება! ნუ ვიქნებით!
ნუ იქნებით! ნუ იქნებიან?

შარყოფითი მეორე.

აწმყო. (არ ვიყო!) არ იყო! არ იყოს! არ ვიყოთ! არ იყოთ! არ იყონ!
მყოფადი. (არ ვიქნე!) არ იქნე! არ იქნეს! არ ვიქნეთ! არ იქნეთ!
არ იქნენ!

მ ი მ ლ ე ო ბ ა.

აწმყო. მყოფი.

ნამყო. ნამყო, ყოფილი.

მყოფადი. სამყოფი, მყოფადი.

წ ი ნ ა დ ა ღ ე ბ ა.

რაიმე აზრს ჩვენ სიტყვების საშვალებით გამოვსთქვამთ:

ვანო კარგათ სწავლობს. — ამ ყმაწვილს კარგი ყოფაქცევა აქვს. —
ღედას შვილი უყვარს.

ცალკე გამოთქმულს თითოეულ აზრს გრამატიკაში წინადადება ჰქვია.
**

წინადადების შესაღვენათ უმთავრესათ ორი ნაწილია საჭირო: ერთი — მთავარი საგანი, რომელსაც ჩვენი საუბარი განსაკუთრებით შეეხება; ამისთანა ნაწილს ქვემდებარე ჰქვია; მეორე — მოქმედება, რომელიც ქვემდებარეს შეეხება; ამისთანა ნაწილს შემასმენელი ეწოდება.

ბავში წიგნს კითხულობს.

ამ წინადადებაში ქვემდებარე არის ბავში, შემასმენელი კითხულობს.

**

ქვემდებარე ქართულ ენაში სამ ბრუნვაში დაისმის: სახელობითსა, მიცემითსა და მოთხრობითში:

მამა ოჯახს უფლის; — ღედას შვილები უყვარს; — ბავშმა წერილი დასწერა.

ქვემდებარესა და შემასმენელს წინადადების მთავარი ნაწილები ჰქვია.

წინადადებას სხვა ნაწილებიც აქვს, რომელთაც მეორე ხარისხის ნაწილები ეწოდება.

მეორე ხარისხის ნაწილები სამგვარია: დამატება, განსაზღვრება და გარემოება.

1. დამატება არის სიტყვა, რომელიც ზმნას (შემასმენელს) დაერთვის, დაემატება აზრის შესავსებათ.

დამატების კითხვებია: რა? რის? რას? რით? რათ? ვინ? ვისი? ვის? ვისით?

მაგალითები: ბავშებმა წიგნები წაიკითხეს. — ბუღალდ მეომარს სიკვდილის არ ეშინია. — მართველები მამულსა და სარწმუნოებას იცავდნენ. — ხეწალდით გასხვებს. — შიცარი შეშათ ვიხმარეთ. — მოსწავლეს უყვარს მასწავლებელი. — შვილს დედ-მამის ერიდება. — პატივი ეც მამასა და დედას!

2. განსაზღვრება არის სიტყვა, რომელიც საზღვრავს, განმარტავს უმეტესათ ქვემდებარესა და დამატებას.

განსაზღვრების კითხვებია: როგორი? რომელი? რამდენი? მერამდენე? სადაური? როდინდელი? ვისი? რის?

მაგალითები: ავი შვილი დედ-მამის მაგინებელია, — მს ბავში კარგათ სწავლობს. — ასი (ჯოხი) დამკარ, ერთი (სიტყვა) მათქმევიყო. — ძოტე პირველი მოსწავლეა, ანდრო კი მეორე. — საქართველოში კახური ღვინოა ნაქები. — შარშანდელ წელიწადს ვერ დავემღურებით. — მოსწავლის სიმდიდრე სწავლაა. — მყინვარის წვერზე მუდამ თოვლი ძევს.

3. გარემოება არის სიტყვა, რომელიც გვიჩვენებს, რა გარემოებაში (რა მდგომარეობაში) არის რომელიმე საგანი.

გარემოება ხუთნაირია: ადგილის, დროის, მიზეზის, მიზნის და ვითარების.

ადგილის გარემოების კითხვებია: სად? საით? საითკენ? საიდან? სადამდი?

მაგალითები: თევზი წყალში არ დაფასდებაო. — მს ვაჭარი ოფილისს მიდის, იქიდან სპარსეთისკენ გაემგზავრება. — ბემი ინგლისიდან ბათომს მოდის. — ასე იარე მცხეთამდი, მცხეთაში გაგივაკდება.

დროის გარემოების კითხვებია: როდის? რა დროს? რა დროიდან? როდემდი? რა დროამდი?

მაგალითები: გუშინ დილიდან სალამომდი იწვიმა, ბინდისას გამოიდარა. — მართველი ხალხი მეოთხე საუკუნეში გაქრისტიანდა. — საქართველოს უძველესი დროიდანვე მტრები ესეოდნენ.

მიზეზის გარემოების კითხვებია: რატომ? რათა? რის გამო? რა მიზეზით? რით?

მაგალითები: მდინარე ხშირი წვიმების გამო ძლიერ გადიდდა. — სანდრო სწავლაში სიზარმაცით დაბრკოლდა, მიშო კი — ავთამყოფობით. — ძაცო, რათ (რატომ) არ იტყუა მართალს?

მიზნის გარემოების კითხვებია: რისთვის? რა მიზნით?

მაგალითები: ჯარები საომრათ იკრიბებიან. — ბეჯითი მოსწავლე სწავლისთვის დადის შკოლაში, ხარმაცი კი — სათამაშოთ.

**

ვითარების გარემოების კითხვებია: როგორ? რაგვართ? რანა-ირათ? რა სახით?

მაგალითები: ცისკარმა აღმოსავლეთი ვარდისა ფერათ შელგა. — ცა წითლათ, ყვითლათ ელავდა. — ბავშვები ხმამაღლა ლაპარაკობენ. — ჩვენ ქვეითად მივდივართ. — აღმართ-აღმართ მივდიოდით მე ნელა.

წოდებითი სიტყვა (მიმართვა).

წოდებით ბრუნვაში დასმულ სიტყვას წინადადებაში წოდებითი სიტყვა ჰქვია, ან მიმართვა.

მაგალითები: გადი-გამოდი, გუთანო! ღირღიტავ, ბანი უთხარო! — მულო, შენ გეუბნები, — რძალო, შენ გაიგონეო! — ბიჭო, ვისი ხარ, მალხაზო? — ჩიტო, ჩიტო ჩიორა! — რაო, ბატონო მელოა?

მოკლე და ვრცელი წინადადება.

თუ რომ წინადადებაში მხოლოდ მთავარი ნაწილებია (შემასმენელი და ქვემდებარე), ამისთანა წინადადებას მოკლე წინადადება ეწოდება; ხოლო თუ მთავარ ნაწილებს გარდა მეორეხარისხოვანი ნაწილებიც ახლავს, ამისთანა წინადადებას ვრცელი ან გავრცელებული წინადადება ჰქვია.

მაგალითები:

1. შანო კითხულობს; ძატო ქსოვს.

2. შანო მასწავლებლისაგან დანიშნულ წიგნს კითხულობს; ძატო თავისი ძმისათვის საზამთრო წინდასა ქსოვს.

ს ა ს ვ ე ნ ი ნ ი უ ნ ე ბ ი.

საუბრის ან კითხვის დროს აქა-იქ, სხვადასხვა აზრის გასარჩევათ, საჭიროა ხმის აწევა ან ჯაშვება, შეჩერება, შესვენება; შესასვენებელ

ადგილას დაისმის სხვადასხვა ნიშანი, რომელსაც **სასვენი ნიშნები** ჰქვია.

სასვენი ნიშნები ათნაირია:

1), (მძიმე)	6) : (ორწერტილი)
2). (წერტილი)	7) () (ფრჩხილები)
3) ; (წერტილ-მძიმე)	8) „ ან « » (ბრჭყალები)
4) ? (კითხვის ნიშანი)	9) — (ხაზი ან ტირე)
5) ! (გაკვირვების ნიშ.).	10) - ან - (გადასატანი ნიშანი).

1. როცა რამდენიმე სხვადასხვა საგანი ან მოქმედება ერთად ჩამოთვლილი, მათ შორის **მძიმეები** დაისმის:

მათამი, ბატი, ინდოური, იხვი და ფარშევანგი შინაური ფრინველები არიან;— ბავშვები ხან სწერენ, ხან კითხულობენ, ხან თამაშობენ.

მძიმე აგრეთვე დაისმის, როცა აზრი იწყება კავშირებით: **რომ, როდესაც, რადგანაც, მაგრამ**,— აგრეთვე ნაცვალსახელით **რომელიც**; მძიმე ამ შემთხვევაში ამ სიტყვების წინ დაისმის:

ეს ყველამ ვიცით, **რომ** მგლები გაუმადლარი არიან.— ძაცი მაშინ გაიგებს ყველაფერს, **როდესაც** (როცა) სწავლაში გაიწრთვება.— ეს ბავში ვერაფერს სწავლობს, **რადგან** მასწავლებელს ყურს არ უგდებს.— ავათა ვარ, მაგრამ **მაინც** ვშრომობ.— შველს ახსოვს **თამარი, რომელიც** მეთორმეტე საუკუნეში მეფობდა.

2. **კითხვის ნიშანი** მაშინ დაისმის, როცა წინადადებით რამე კითხვა გამოიხატება:

სად მიდიხარ? როდის მოხვედი? ვინა სთქვა? რა გქვია სახელათ?

3. **ორწერტილი** მაშინ დაისმის, როცა უნდათ ჩამოთვალონ **სხვადასხვა საგანი**; ამ შემთხვევაში **ორწერტილის** წინ დაისმის ან იგულისხმება სიტყვა **შემდეგი**:

მე ვნახე (შემდეგი) ქალაქები: **თფილისი, ქუთაისი, შოთი, მზურგეთი.**

4. **წერტილი** იმ წინადადებათა შორის დაისმის, რომელთაც ერთმანეთ შორის ან სულ არავითარი კავშირი აქვთ, ან აქვთ კავშირი, მაგრამ ერთობ შორეული, — მაგალითად:

მრთი მელა სოფელ-სოფელ დაცუნცულობდა. მრთალოვას ლილით საფსე სამღებრო ქვევრი პირღია დარჩენილიყო. **იქა-აქ** სიარულის დროს მელა ქვევრში ჩავარდა და შავათ შეღებილი შეიქნა. **ღაიწყო** სიარული. მრთი მამალი შემოეყარა.

5. **წერტილ-მძიმე** იმ გავრცელებულ მთავარ წინადადებათა შორის დაისმის, რომელნიც აზრით ერთმანეთთან არც ისე შორს არიან, რომ

წერტილი დაისვას, და არც ისე ახლოს, რომ—მძიმე,—განსაკუთრებით ალწერაში,—მაგალითად:

ნახეს უცხო ვინმე ვაჟი, რომელიც მდინარის პირას იჯდა და სტიროდა; ლომგმირ ვაჟკაცს შავი ცხენი სადავით ხელში ეჭირა; ლაგამ-აბჯარ-უნაგირი მარგალიტებით ნორთული ჰქონდა; დამწვარი გულიდან მოწანადენ ცრემლს ვარდისფერი ლოყები დაეთრთვოლა („ვეფხ.“).

ხაზი საუბარში.

მოთხრობაში როცა მომკმედი პირების საუბარია მოყვანილი, იმის მაგიერ, რომ დაასახელონ—ამ კაცმა ეს უთხრა, ამან ეს უპასუხაო,—თითოეული მოსაუბრის სიტყვების წინ დიდი ტირე (—) დაისმის,—მაგალითად:

— შენი სახელი, ძმობილო? — მკითხა მან.	— სადაური ხარ?
— ბაბრიელი. — შენი? — ახლა მე ვკითხე.	— რაქველი. — შენა?
— ზოახუკა.	მეც ვუთხარი, სადაურიცა ვარ.

(ილ. შავჭ. „ზოახის ნაამბობი“).

სასვენი ნიშნები წოდებით სიტყვაში.

წოდებითი სიტყვა (მიმართვა) წინადადების ან თავში დაისმის, ან შუაში, ან ბოლოში.

თუ მიმართვა თავში ზის, მიმართვას შემდეგ მძიმე დაისმის: **ჩემო ანდრო**, უსწავლელი ადამიანი გონებადახშულია.

როცა მიმართვა შუა წინადადებაშია, წინაც მძიმე დაესმის და ბოლოშიც: **უსწავლელი ადამიანი, ჩემო ანდრო**, გონებადახშულია.

როცა წოდებითი სიტყვა წინადადების ბოლოში ზის, წინ მძიმე დაესმის და ბოლოს—გაკვირვების ნიშანი: **უსწავლელი ადამიანი გონებადახშულია, ჩემო ანდრო!**

დამატება და განსაზღვრება ნათესაობით ბრუნვაში.

ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელი **დამატება** მაშინ არის, როცა ზმნაზეა დამოკიდებული, და **განსაზღვრება**—როდესაც არსებით სახელზე.

და მ ა ტ ე ბ ა: ამ ბავუს დედ-მამის ეშინია;—მოსწავლეს მასწავლებლის ერიდება.

გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ა : მოსწავლის სიმდიდრე სწავლაა; — მყინვარის წვერზე მუდამ თოვლი ძევს.

მ ი მ ა ტ ე ბ ა .

როცა არსებითი სახელი არსებითი სახელითვე განისაზღვრება, ამისთანა განსაზღვრებას **მიმატება** ეწოდება.

მაგალითები: ჩამოართვეს ქართლო, მისცეს **მრეკლეს ძეს** ქოსტანტინეს; — საქართველოში პირველი ქართული სტამბა **ვახტანგ მეექვსემ, ქართლის მეფემ**, გამართა; — ნინოს ხელთ ეპყრა ჯვარი ვაზისა, **ნიშანი** დიდი ქრისტიანობის.

შემასმენელის შეთანხმება ჭვემდებარესთან.

ქართულ ენაში მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან შემასმენელი ყოველთვის მრავლობითად არ იხმარება.

შემასმენელი ამ შემთხვევაში მხოლოდობით რიცხვში დაისმის:

ა) თუ ქვემდებარე უსულო საგანია და პირველი დაბოლოებით (ები) არის ნაბრუნები:

მთები თოვლით **დაიფარა**; — ეს ხეები ძალიან **გაიზარდა**;

ბ) სულიერი საგნის რთულ ქვემდებარესთან:

ჩემი **დედ-მამა** აქ **ცხოვრობს**;

ბ) რიცხვით სახელებთან:

ასი **პაცი** ერთად **მიდის**; — ათასმა **კაცმა** მრავალრიცხოვანი მტერი **დაამარცხა**.

**

შემასმენელი მრავლობით რიცხვში დაისმის:

ა) როცა მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარე **სულიერი საგანია:**

ბავშვები კარგათ **სხედან**; — ძაღლები ნადირს **უყეფენ**;

ბ) როცა წინადადებაში სულიერი საგნის მხოლოდობითი რიცხვის რამდენიმე ქვემდებარეა:

დედა, მამა და **შვილი** თფილისს **წავიდენ**;

ბ) როცა უსულო საგნის ქვემდებარე მეორე დაბოლოებით (ნი) არის ნაბრუნები:

მთანი თოვლით **დაიფარენ**; — **მს ხენი** ძალიან **გაიზარდენ**;

დ) როცა სულიერი საგნის რთულ ქვემდებარესთან რამდენიმე შემასმენელია, პირველი მხოლოდობით რიცხვში დაისმის, დანარჩენი კი —

ყველა მრავლობითში: **ღა-ძმა** ერთად **ცხოვრობს**, დილ-დილობით შკო-
ლაში **დადიან**, ნასადილევს კი ყმაწვილებს **ასწავლიან** და ამით თავს
ირჩენენ.

მთავარი და დამოკიდებული წინადადება.

ბავშვები გრძნობენ, რომ მასწავლებელს მათი ხასიათი მოსწონს.

აქ ორი წინადადებაა: 1) „ბავშვები გრძნობენ“ და 2) „რომ მასწავ-
ლებელს მათი ხასიათი მოსწონს“.

მეორე წინადადება ცალკე რომ ავიღოთ, აზრი გასაგები არ იქნება;
იმის აზრს მაშინ გავიგებთ, როცა მასთან პირველ წინადადებას ვიტყვით.

ამ სახით, მეორე წინადადების აზრი პირველ წინადადებაზეა **დამო-
კიდებული**.

პირველი წინადადების აზრი (**ბავშვები გრძნობენ**) ცალკე, თავის-
თავათ არის გასაგები: ამისთანა წინადადებას **მთავარი წინადადება** ჰქვია;
—მეორე წინადადების აზრი ცალკე გასაგები არ არის, მთავარ წინადა-
დებაზეა დამოკიდებული: ამისთანა წინადადებას **დამოკიდებული წინა-
დადება** ეწოდება.

მაგალითები: შევლამ იცის, რომ სწავლა სასარგებლოა. — მშობლებს
უხარიათ, რომ მათი შვილები კარგი ზნის არიან. — შმაწვილმა მხოლოდ
ის წიგნი უნდა წაიკითხოს, რომელიც სასარგებლოა. — ორი ყური და
ერთი ენა იმისთვის გვაქვს, რომ ბევრი მოვისმინოთ და ცოტა ვილაპა-
რაკოთ. — რადესაც შარნაოზი გამეფბდა, საქართველოში წერა-კითხვა
პირველათ შემოიღეს.

რამდენია დამოკიდებული წინადადება.

დამოკიდებული წინადადება იმდენივეა, რამდენიც არის წინადადე-
ბის მეორე ხარისხის ნაწილი.

წინადადების მეორე ხარისხის
ნაწილებია:

1. დამატება
2. განსაზღვრება
3. ადგილის გარემოება
4. დროის ”
5. მიზეზის ”
6. მიზნის ”
7. ვითარების ”

აგრეთვე დამოკიდებული წი-
ნადადებაც არის:

1. დამატებითი
2. განსაზღვრებითი
3. ადგილის გარემოებითი
4. დროის ”
5. მიზეზის ”
6. მიზნის ”
7. ვითარების ”

დამატებითი დამოკიდებული წინადადება.

ზონიერი ბავშები კარგათ ხედვენ, რომ მასწავლებელს მათთვის კეთილი სურს.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება დამოკიდებულია პირველზე: პირველი მთავარია, მეორე—დამოკიდებული.

დამატებითია დამოკიდებული წინადადება, განსაზღვრებითი თუ გარემოებითი—ამას კითხვით გამოვიცნობთ. ძიებვაში მთელათ შედის ის წინადადება, რომელზედაც გასაჩჩევი წინადადებაა დამოკიდებული,— მხოლოდ რამე შესაფერი საკითხავი სიტყვა უნდო მივუმატოთ.

დამოკიდებულ წინადადებებს იმისთანა ხასიათის კითხვები უნდა ხოლმე, როგორიც წინადადების მეორე ხარისხის ნაწილებს.

ზევით მოყვანილის დამოკიდებული წინადადების კითხვაში შევა მისი მთავარი წინადადება („გონიერი ბავშები კარგათ ხედვენ“), რომელსაც აქ, აზრის მიხედვით, უნდა დავუმატოთ საკითხავი სიტყვა რას:

რას ხედვენ გონიერი ბავშები?

კითხვა რას დამატების კითხვაა; მაშასადამე, ზემორემოყვანილი წინადადება (რომ მასწავლებელს მათთვის კეთილი სურს)—დამატებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

დამატებითი დამოკიდებული წინადადება იმისთანა ზმნებს შემდეგ დაისმის, რომელიც ნიშნავს ან გრძნობას (მაგალ.: ვგრძნობ, ვწუხვარ, მიხარია და სხვ.), ან ცოდნას (მაგალ.: ვიცი, შევიტყვე, ვავიგე და სხვ.), ან მბობას (მაგალ.: ამბობენ, გადმოგვცეს, ხმა დაყარეს და სხვ.).

მაგალითები: ბავშმაც კი იცის, ვინ არის ტაკო.— ვნახე, რომ ქვეყნათ ჩამოსულიყვენ ნინო, ქეთევანი და თვით თამარი.— ძალენდარში სწერია, რომ წრეულს დიდი ზამთარი იქნებო.— უსწავლელოთ ახლაც არა სჯერათ, რომ დედამიწა მზის გარშემო ბრუნავს.— ზარმაცი მოსწავლე ფიქრობს, თითქო მასწავლებელი მისი მტერი იყო.

რა კითხვა უნდა აქ მოყვანილს თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

განსვლვკრებითი დამოკიდებული წინადადება.

„შეფხის-ტყაოსანი“ დაუწერია შოთას, რომელიც თამარის დროს ცხოვრობდა.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება დამოკიდებულია პირველზე; პირველი მთავარი წინადადებაა, მეორე კი დამოკიდებული.

ამ დამოკიდებული წინადადების სრული კითხვა იქნება: **რომელ შოთას დაუწერია „ვეფხის-ტყაოსანი“?** — კითხვა რომელი განსაზღვრების კითხვაა; — მაშასადამე, ზემორემოყვანილი წინადადება (რომელიც **თამარ მეფის დროს ცხოვრობდა**) არის განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

ბანსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ხშირათ მთავარი წინადადების შუაშია მოქცეული, — მაგალითად:

შოთა რუსთველი, რომელსაც „ვეფხის-ტყაოსანი“ დაუწერია, **თამარ მეფის დროს ცხოვრობდა.**

ამ მაგალითში მთავარი წინადადებაა: „**შოთა რუსთველი თამარ მეფის დროს ცხოვრობდა**“, — შუაში ჩართულია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

ბანსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ნაცვალსახელით **რომელიც**-ით იწყება; ზოგჯერ კი **რომელიც**-ის მაგიერ **რომ** იხმარება, — მაგალ.:

„**აი რას ამბობს ის გმირი, შენ რომ ბოჩოლა გგონია**“.

ამ მაგალითში „**შენ რომ ბოჩოლა გგონია**“ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებაა (კითხვა: **რომელი გმირი ამბობს?**). — **რომ**-ის მაგიერ შეიძლება **რომელიც** ვიხმაროთ — და მაშინ იქნება:

აი რას ამბობს ის გმირი, რომელიც შენ ბოჩოლა გგონია.

მაგალითები: **პრულ იყოს იმის სახელი, ვინც (რომელმაც) მთა გაცვალოს ბარზედა!** — **მამაო ჩვენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა, მუხლმოდრეკილი, ლმობიერი ვდგავარ შენს წინა!** — **შენ რომ ბოჩოლა გგონია, ის არის ძეგლი გმირისა.** — **სადაც სიყრმითვე ჩვეულვარ, ჩემი სამშობლო ის არის!** — **ნისლი, რომელიც მთის წვერზე წყნარათ მოცურავდა, ჯიხვს მიუახლოვდა.** — **მეფეს ერთი ვეზირი ჰყავდა, სახელათ სედრაქი (იგულისხმება: რომელსაც ერქვა).**

რა კითხვა უნდა აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

სასვენი ნიუნები დამატებითსა და განსაზღვრებითს დამოკიდებულ წინადადებაში.

1. დამოკიდებელი წინადადება თავისი მთავარი წინადადებისაგან მძიმეთი (,) გაიყოფება. — **თუ** დამოკიდებული წინადადება **რომ**-ით ან **რომელიც**-ით იწყება, მძიმე **რომ**-ისა და **რომელიც**-ის წინ დაისმის:

შველამ გაიგო, რომ დედამიწა რგვალია. — ძოღუმბმა აღმოაჩინა ქვეყანა, რომელიც ველურებით იყო მოსახლებული.

2. როცა დამოკიდებული წინადადება მთავარის შუაშია მოქცეული, წინაც მძიმე უზის და უკანაც:

მახტანგ ზორგასლანმა იმ ადგილას, სადაც თფილი წყლები ნახა, ქალაქი თფილისი ააშენა.

3. თუ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება რომ-ით არის გამოთქმული, მძიმე რომ-ის წინ კი არ დაისმის, არამედ იქ, სადაც დამოკიდებული წინადადება იწყება, ან სადაც თავდება:

აი რას ამბობს ის გმირი, შენ რომ ბოჩოლა გგონია; — შენ რომ ბოჩოლა გგონია, ის არის ძეგლი გმირისა.

ჩართული წინადადება.

ჩართული წინადადება იმ წინადადებას ეწოდება, რომელიც სასაუბრო საგანს პირდაპირ არ ეხება, არამედ ჩაემატება, ჩაერთვის წინადადებას შუაში ან ბოლოში და, სხვათა შორის, აზრს რამდენათმე განმარტავს:

თვალს არ აშორებს ამ ყვავს მელია (აბა, შიმშილი ასე ძნელია!). — ბლენის თქმის არ იყოს, ჭრისტე ღმერთს თავისი კალთა ჩვენში დაუბერტყია. — თურმე ნუ იტყვიოთ — ლუარსაბს ბუხები დაეთვალა.

ჩართულ წინადადებას ეკუთნიან შემდეგი მოკლე გამოთქმანი: ასე გაშინჯეთ, რასაკვირველია, თქმა არ უნდა, ღმერთს გეფიცები, მართალი მოგახსენო, და სხვ.

შენიშვნა. ჩართული წინადადება ან ფრჩხილებში ჩაისმის, ან მძიმეებში, ან ხაზებს შორის (იხ. მაგალითები ზევით).

შემოტანილი წინადადება.

შემოტანილი წინადადება იმისთანას ჰქვია, რომელიც სხვისგან წარმოთქმულ აზრს წარმოადგენს:

ღედამ შვილს უთხრა: „შვილო, გულმოდგინეთ ისწავლე და სამშობლო ენას ნუ დაივიწყებ, თუ გინდა შენს ქვეყანას გამოადგეო“. — შბრძანა: „ნუ სტირ, ასულო!“ — შეზირთა ჰკადრეს: „მეფეო, რად ბრძანეთ თქვენი ბერობა“?

შენიშვნა. შემოტანილ წინადადებას თავსა და ბოლოში ბრჭყალე-ბი უნდა.

გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება იმდენოვანა, რამდენიც არის წინადადებაში გარემოება,—ე. ი. ხუთი: ადგილის, დროის, მიზეზის, მიზნის და ვითარების.

I. ადგილის გარემოებითი დამოკიდ. წინადადება.

სადაც შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დაგავწყდება.

ამ მაგალითში პირველი წინადადება მეორეზეა დამოკიდებული; მაშასადამე, დამოკიდებულის კითხვა იქნება:

სად ნუ დაგავწყდება ჩემიც?

მს კითხვა გვიჩვენებს, რომ „სადაც შენი სთქვა“ ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები: „შბედური, საითაც გაიქცა, იქით წაიქცაო.—სადაც პრავეი მტკვარს შეერთვის, იქ ერთხელ ქართველთა სიცოცხლე დულდა.—სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგან.

რა კითხვა უნდა აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

II. დროის გარემოებითი დამოკიდ. წინადადება.

რა ესმა ესე ბუღბუღსა, შესძახა თავისებურათ.

აქ პირველი წინადადება მეორეზეა დამოკიდებული; მისი სრული კითხვა იქნება:

როდის შესძახა თავისებურათ?

მაშასადამე, რა ესმა ესე ბუღბუღსა არის დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

მაგალითები: მაშინ იხარებს მწიღნავი, ოდეს მოისთვლის ტევებსა.—რომ ვინმე ჩიტათ მაქცევდეს, წამს გადავივლი მთებსაო.—ბსიც რომ დამკრა, ხმასაც არ გაგცემ.—ზამიქვავდეს მე ეს ენა, თუ რომ ვისმე მივეფერო.—თუმცა ეს კაცი ხასიათით ბოროტსა გავს, მაგრამ გულით კეთილია.

როგორ იკითხავთ აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

III. მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებ. წინადადება.

ნადირის მოკვლა ცოდვაა, იმიტომ რომ ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული; მისი სრული კითხვა იქნება: რატომ არის ცოდვა ნადირის მოკვლა?

მაშასადამე, მეორე წინადადება მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები: ზაფხულში იმიტომ ცხელია, რომ მზე დედამიწას პირდაპირ დაუჭრებს. — ბავში შემდეგ კლასში იმის გამო (იმ მიზეზით) ვერ გადავიდა, რომ მუდამ ზარმაცობდა. — რადგანაც (ვინაიდან) თამარი გონიერი და ძლიერამოსილი მეფე იყო, (ამიტომ) მის დროს საქართველო აყვავდა.

რა კითხვა უნდა აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

IV. მიზნის გარემოებითი დამოკიდ. წინადადება.

მე კალამი მისთვის მინდა, რომ სიმართლეს მსახურებდეს.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული; — მისი სრული კითხვა იქნება: რისთვის მინდა მე კალამი?

ეს კითხვა გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული დამოკიდებული წინადადება მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები: ეს ბავში ძლიერ მოხდომებულათ სწავლობს, რომ მშობლები გაახაროს. — მგელი იმისთვის თარეშობს, რომ ცხვარი მოიტაცოს. — ლმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარვუძღვე წინა ერსა. — წმიდა ნინო საქართველოს იმისთვის მოვიდა, რომ აქ ქრისტიანობა გაეფრცელებია. — შარნაოზი ფარულათ ჯარების მხადებას შეუდგა, რომ საქართველო მკედონელთაგან გაეთავისუფლებია.

თითოეულის დამოკიდებული წინადადების კითხვა?

V. ვითარების გარემოებითი დამოკ. წინადადება.

ნავი ისე მიფრინავდა, რომ თვალს ვერ მისწევდით.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული; — მისი კითხვა იქნება: როგორ მიფრინავდა ნავი?

მაშასადამე, მოყვანილი დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

შენიშვნა. ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება იწყება კავშირებით: რომ, როგორც რომ, როგორც, ვით, ვითარცა, თითქო. ხშირათ ამ კავშირებს მთავარ წინადადებაში ზმნისართი „ისე“ მიუძღვის.

მაგალითები: შიკრიკი ისე გაფრინდა, როგორც ტყვია. — ისე მოიქეცი, როგორც პათიოსან კაცს ეკადრებოდეს. — სხედან, ვით დევნი. — მზის სხივი მთის მწვერვალს აღერსით თავს ეხვეოდა, ვით ქალი მამას მოხუცსა. — საწუთრო კაცსა ყოველსა, ვითა ტაროსი, უხდების.

რა კითხვა უნდა აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

სასვენი ნიშნები, გარემოებითს დამოკიდებულ წინადადებაში.

დამოკიდებული წინადადება თავისი მთავარი წინადადებისაგან მძიმეთი (,) გაიყოფება:

თორმეტი წლისა მაშინ ვიყავი, როცა ბატონმა სახლს მომაშორა;

— **შენ ბედში მყოფი რომ ძმათ მიგაჩნდეს,** ეს გერაფერი სიყვარულია.

როცა დამოკიდებული წინადადება რთული კავშირებით, **იმიტომ რომ** და **მისთვის რომ**-ით, არის გამოხატული, თუ რთული კავშირი ერთად არის, მაშინ მძიმე პირდაპირ მის წინ დაისმის:

მს ბავში კარგათ ვერ სწავლობს, **იმიტომ რომ** ზარმაცია.

თუ რთული კავშირი ისეა გაყოფილი, რომ პირველი ნახევარი (**იმიტომ** ან **იმისთვის**) მთავარ წინადადებაშია, და მეორე (**რომ**) დამოკიდებულში, მაშინ მძიმე **რომ**-ის წინ დაისმის:

მს ბავში კარგათ **იმიტომ** ვერ სწავლობს, **რომ** ზარმაცია. — სიმდიდრე **იმისთვის** უნდა გვინდოდეს, **რომ** დაჩაგრულ მოძმეებს შევეწიოთ,

არეული მაგალითები:

სადაც სიყვარულია, ღმერთიც იქ სუფევს. — მს ყმაწვილი რომ (როცა) ვაიზარდა, ოჯახი ფეხზე დააყენა. — მოსწავლე შკოლიდან დაითხოვეს, რადგან ცუდი ყოფაქცევის იყო. — მს ბავშვები ცდილობენ, რომ სწავლა შეიძინონ. — ისე უნდა ვიქცეოდეთ, რომ ყველას ვუყვარდეთ. — შანო თავის ამხანაგს, როცა ის ავით იყო, თავდადებით უფლიდა. — ივანე იმიტომ არის ღარიბი, რომ შრომა არ უყვარს; — ივანე ღარიბია, იმიტომ რომ შრომა არ უყვარს.

სიტყვათა-წარმოება.

სიტყვები **შედგენილობით** იქნება ნარტივი და **რთული**, **პირველ-სახეობითი** და **წარმოებითი**.

მარტივი იმ სიტყვას ეწოდება, რომელიც ერთი ძირის ფორმისაგან შესდგება, — მაგალითად: **მამა, ძმა, ქალი**.

რთული იმ სიტყვას ეწოდება, რომელიც ორის ან მეტი ძირის ფორმებისაგან არის შემდგარი, — მაგალითად: **დედ-მამა, და-ძმა, ქალ-ვაჟი, შავთვალ-წარბა, თავდაბალი, გულკეთილი**,

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. რთული სიტყვა შეუხაზით მაშინ იწერება, როცა თითოეულ ძირს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს: **დედ-მამა** (ე. ი. დედაც და მამაც), **და-ძმა, ქალ-ვაჟი** და სხვ. როცა რთულ სიტყვაში ერთი აზრი იხატება, შეერთებულათ იწერება ხოლმე (უხაზოთ): **გულკეთილი, წყალ-**

წითელა, ცხენისწყალი, თავდადებული, ხმაგაკმედილი, თვალუწვდენელი, ავლადიდება და სხვ.

პირველსახეობითი იმ სიტყვას ეწოდება, რომელიც თავდაპირველ ფორმას წარმოადგენს, ე. ი. რომელსაც არავითარი მაწარმოებელი ნაწილი არ აქვს მიმატებული, — მაგალითად: **კაცი, თავი.**

წარმოებითი იმ სიტყვას ჰქვია, რომელიც რამე მაწარმოებელი ნაწილაკით პირველსახეობითი ფორმისაგან არის ნაწარმოები, — მაგალითად: **კაცური, კაცობრიული, თავიანი, თ(ვ)ოსანი, სათავე, გათავებული:**

სხვადასხვა ფორმის მაწარმოებელ ნაწილაკებს **ჩასართები** ჰქვია, ან **სუფიქსები.**

ერთი ძირისაგან, სხვადასხვა ჩასართის საშვალეობით, სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები კეთდება. — ავიღოთ, მაგალითად, ძირი **ხელ-** (ხელ-ი); აქიდან წარმოობს: **ხელიანი, ხელოსანი, ხელოვანი, ხელობა, მოხელე, სახელო, ხელეური** და სხვ.

სხვადასხვა სიტყვის-ნაწილს სხვადასხვა სუფიქსი აქვს.

1. **არსებით სახელთა სუფიქსები:**

უნ: ჩიტუნა (ჩიტუნია), წაღუნა, კაცუნა.

აკ: დანაკი, ქალაკი, გორაკი.

იკ: ივანიკა, ვარიკა, დედიკო.

უკ: ბარუკა, ცხენუკა, ბეჟუკა.

სა: სასახლე, საყელო, საქათმე.

მე: მეკარე, მეხრე, მემარნე.

მო: მოქალაქე, მოხევე, მოხელე.

სი: სიკეთე, სიყმაწვილე, სიბერე.

ობ: ქართველობა, ხელობა, ხელოსნობა.

ებ: ბედნიერება, ძლიერება, თავისუფლება.

ეთ: აახეთი, იმერეთი, სპარსეთი.

ეულ: სპილენძიული, რკინეული, ათეული.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

არსებითი სახელი, ზევით ჩამოთვლილი სუფიქსების შემწეობით, სხვადასხვა სიტყვის-ნაწილისგან წარმოობს:

ა) **ჴმნებისგან:** ყვარვა — სიყვარული, სურვა — სურვილი, და სხვ.

ბ) **მიმღეობისგან:** მოყვანილი — მოყვანილობა, შედგენილი — შედგენილობა; — აგრეთვე თვით მიმღეობა ხშირათ იხმარება, როგორც

არსებითი სახელი: მკითხავი, საქამადი, სათიბი, საწნახელი, საკმელი, სასმელი და სხვ.

ბ) არსებით სახელთაგანვე: გიორგობა, მარიამობა; სამეფო, საქართველო; ნასოფლარი, ნაქალაქევი; მეპურე, მეჩექმე; ძახეთი, სპარსეთი; მუხნარი, თხილნარი; რკინეული, სპილენძეული.

დ) ზედსართავ სახელთაგან: ბედნიერება, მშვენიერება; სითეთრე, სილამაზე, სისქე.

მ) რიცხვით სახელთაგან: ერთობა, სამება, ასეული, ათასეული.

ნ) ნაცვალსახელთაგან: ვინაობა, თვისება.

*

2. ზედსართავ სახელთა სუფიქსები:

მსან: ცხენოსანი, ჩოხოსანი, პატოსანი.

მვან: ხელოვანი, გულოვანი, სახელოვანი.

ინან: ბაღნიანი, ნაბღიანი, ქვიანი.

ინერ: ბედნიერი, მშვენიერი, ხნიერი.

ელ: სოფლელი, ქალაქელი, ბარელი.

ურ*): სოფლური, ქალაქური, მხეცური.

იურ: ღვთიური, ცილური, მთიური.

მორ: მოთეთრო, მომადლო, მოგძო, მოთფო.

სა: საყმაწვილო, საბავშო, საქალაქო, საბაღო.

ითი: ბუნებითი, არსებითი, კრებითი.

ებრ, ებრის, მებრის: ჩემებრი, ბუნებრივი, კაცობრივი.

დელ: გუშინდელი, შარშანდელი, მაშინდელი.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

ზედსართავი სახელი, ზევით მოყვანილი სუფიქსების შემწვობით, სხვადასხვა სიტყვის-ნაწილისგან წარმოობს:

ა) არსებით სახელთაგან: ბედნიერი, მიწიერი, ჩოხოსანი, სახელოვანი, ტყიანი, საბავშო, საყმაწვილო.

ბ) ზედსართავ სახელთაგანვე: მოდილო, მოთეთრო, კვიანური, კაცობრიული.

ბ) ზმნისართებისაგან: მაშინდელი, შარშანდელი, გუშინდლური, შარშანდლური.

*) თუ სიტყვას ძირში რ ახლავს, ურ ულ-ათ იქცევა: ბურია—გურული, თათარი—თათრული, ბრიყვი—ბრიყვული.

დ) ნაცვალსახელთაგან: ჩვენებური, თქვენებური, ჩემებრივი, თქვენებრივი.

*

3. სახელზმნის სუფიქსები:

მზ: გაკეთება, აშენება, დაწყება.

ოზ: შემკობა, დაწყობა, დასობა.

ოლ: თრთოლა, ჟრჟოლა, ბრბოლა.

ილ: კივილი, ჟივილი, წივილი.

მვ: გარევა, გარჩევა, გათრევა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

თითქმის ყოველი სიტყვის ნაწილისაგან შეიძლება, ზევით ჩამოთვლილი სუფიქსების შემწეობით, სახელზმნის წარმოება:

ა) არსებით სახელთაგან: ყმაწვილი—გაყმაწვილება, ბარი—დაბარვა;

ბ) ზედსართავ სახელთაგან: მალალი—ამალლება, თეთრი—შეთეთრება;

გ) ნაცვალსახელთაგან: ჩემი—მიჩემება; თვისი—მითვისება;

დ) რიცხვით სახელთაგან: ასი—გაასება, მეორე—გამეორება;

ე) ზმნისართებისაგან: ახლოს—დაახლოება, შორს—მოშორება, და სხვ.

*

4. მიმღეობის სუფიქსები:

ელ: მწერელი, მკეთებელი, მხენელი.

ილ: დაწერილი, შეკერილი, გალესილი.

არ*): მკბენარი; მაწყინარი, დამწვარი.

ნა: ნაშენები, ნაკეთები, განაკეთები.

სიტყვის საფუძველი და ძირი.

სიტყვის საფუძველი იმ ნაწილს ჰქვია, რომელიც თითოეულს გრამატიკულ ფორმაში არ იცვლება.

პვიდლოთ, მაგალითად, ზედსართავი სახელი ბედნიერი. ეს სიტყვა რომ ვაბრუნოთ, ვნახავთ, რომ ნაწილი ბედნიერ ორივე რიკვში უცვლელათ რჩება; მაშასადამე, აღებული სიტყვის საფუძველი არის ბედნიერ.

*) თუ სახელზმნის ძირში რ ახლავს; სუფიქსი არ ალ-ათ იქცევა გაშრობა—გამშრობი, გაქრობა—გამქრობი, ყვირილი—მყვირალი, ტირილი—მტირალი.

სხვადასხვა ნაწარმოებ ფორმაში ერთი ძირის სიტყვას სხვადასხვა საფუძველი ექნება. მაგალითად, ზევითმოყვანილი სიტყვიდან ნაწარმოები ფორმებია:

ა) არსებითი სახელი ბედნიერება: საფუძველი იქნება ბედნიერებ.

ბ) მიმღეობა გაბედნიერებული: საფუძველი იქნება გაბედნიერებულ.

გ) ზმნა აწმყო დროში ვბედნიერდები (ბედნიერდები, ბედნიერდება და სხვ.): საფუძველი იქნება ბედნიერდებ, და სხვ. და სხვ.).

სახელებში საფუძველი ნათესაობით ბრუნვაში უნდა მოსძებნოთ: როცა დაბოლოებას ის (სი)-ს მოვაშორებთ, რაც დარჩება, ის იქნება საფუძველი;—მაგალითად:

კედელი: ნათ. ბრ. კედლის, საფუძველია კედლ (იხ. გვ. 15).

სიტყვის ძირი იმ ნაწილს ჰქვია, რომელიც უცვლელათ რჩება ყოველგან, რა ფორმაც უნდა ვაწარმოოთ.

სიტყვის ძირი ასე მოიძებნება: უნდა გავარჩიოთ აღებული სიტყვის თავი და ბოლო; რაც თავსა და ბოლოში მაწარმოებელი ნაწილაკები ჩამატებული აქვს, ყველა უნდა მოვაშოროთ, და რაც ამას შემდეგ დარჩება, ის იქნება წმინდა ძირი.

ავიღოთ, მაგალითად, ფორმა გაბედნიერებული.

ამ სიტყვას თავში ახლავს თავსარიი ბა, ბოლოში ახლავს:

ა) დაბოლოება ი, ბ) ნამყო დროის ვნებითი გვარის მიმღეობის სუფიქსი ულ, გ) სახელზმნის სუფიქსი ებ, დ) ზედსართავი სახელის სუფიქსი იმრ და ე) კეთილზმოვანებისათვის ჩართული ხმა ნ.—ჰველა ნაჩვენები მაწარმოებელი ნაწილაკი რო მოვაშოროთ, დარჩება წმინდა ძირი „ბედ.“

აქიდან რა ფორმაც უნდა ვაწარმოოთ, ძირი ბედ ყოველგან უცვლელათ დარჩება:

ბედნიერი, უბედური, გაბედნიერებული,

საბედნიერო, გაბედვა, გაუბედავი და სხვ.

ლ ე ჭ ს თ ა წ შ ო ბ ა.

ძართული სიტყვები გამოთქმაში ხმის ამაღლებას თხოულობს, მაგრამ ისე გამოჩენილათ არა, როგორც, მაგალითად, ფრანგულსა და რუსულ ენებში.

სიტყვაში ხმის ამაღლებას შემდეგი კანონი აქვს:

ორმარცვლოვან სიტყვებში ხმის ამაღლება ბოლოდან მეორე მარცვალზე მოხდება ხოლმე; სამმარცვლოვანსა და საზოგადოთ მრავალ-

მარცვლოვან სიტყვაში კი—ბოლოდან მესამე მარცვალზე:

- ა) კა/ცი. ქა/ლი, მა/მა, დე/და, უ/თო;
- ბ) კა/ცები, ქა/ლები, ა/დდგომა, სიხა/რული, ბედნიე/რება.

შართული ლექსთაწყობა ხმის ამალღებაზედაც არის დაფუძნებული და მარცვალთა რაოდენობაზედაც.

ლექსის თითოეულ სტრიქონს ტაეპი ეწოდება, ოთხ ტაეპს—ხანა.

დღევანდელ მწერლობაში განსაკუთრებით შემდეგი ლექსთაწყობა იხმარება:

- 1 შაირი (თექვსმეტმარცვლოვანი ლექსი),
 - 2 ჩახრუხაული*) (ოცმარცვლოვანი ლექსი),
 - 3 მუსტაზადი (თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსი),
 - 4 თეჯლისი (თერთმეტმარცვლოვანი ლექსი).
- და 6. ბაიათი (შვიდმარცვლოვანი ლექსი).

1. შ ა ი რ ი.

შაირი ორგვარია: მალალი და დაბალი. მრევეგვარი შაირის თითოეულ ტაეპში თექვსმეტ-თექვსმეტი მარცვალია, მაგრამ კითხვაში სხვადასხვანაირი მუსიკა მოისმის.

(მასწავლებელმა უნდა აუხსნას, რა განახვევებაც არის მათ შორის).

ა. მალალი შაირის მაგალითი:

ნახეს უცხო მოყმე ვინმე, ჯდა მჭირალი წყლისა პირსა;
შავი ცხენი სადავითა ჰყვა ლომსა და ვითა გმირსა;
ხშირად ესხა მარგალიტი ლაგამ-აბჯარ-უნაგირსა;
ცრემლსა ვარდი დაეთრთვილა გულსა მდულრად ანატირსა.

ბ. დაბალი შაირის მაგალითი:

მას ტანსა კაბა ემოსა, გარეთ ომა ვეფხის ტყავისა;
ვეფხის ტყავისა ქუდივე იყო სარქმელი თავისა;
ხელთა ნაჭედი მათრახი ჰქონდა უსხოსი მკლავისა;
ნახეს—და ნახვა მოუნდათ უცხოთა სანახავისა.

მრევეგვარი შაირი (მალალიც და დაბალიც) მხოლოდ პოემებს შეეფენის, —იქ შეიძლება ზოგი ხანა მალალი იყოს და ზოგი დაბალი, როგორც, მაგალითად, დაწყობილია „ვეფხისტყაოსანი“; პატარა ლექსს

*) ასე ეწოდება მე-12 საუკუნის მგოსნის ჩახრუხადის სახელით, რომელმაც ეს ზომა პირველათ იხმარა.

კი სხვადასხვა ზომა არ შეშვენის: ის ან მთელათ მაღალი შაირით უნდა იყოს დაწყობილი, ან მთელათ დაბალი შაირით.

შაირი ახალ მწერლობაში ისე ხშირათ არ იხმარება, როგორც რვეული.

რვეული შემოკლებულ შაირს წარმოადგენს: თითოეულ ტაეპში რვა-რვა მარცვალია, — მაგალ.:

ჰრელი პეპელა დაათრო
და გააბრუა იამა;

მას მიეპარა ყმაწვილი,
დაიჭირა და იამა.

2. ჩ ა ხ რ უ ხ ა უ ლ ი.

ჩახრუხაულის ზომით შეიძლება ოთხგვარი ლექსი დაიწეროს:

- 1) ოცმარცვლიანი ტაეპი, 2) თუთხმეტმარცვლიანი, 3) ათმარცვლიანი და
- 4) ხუთმარცვლიანი.

მაგალითები:

1. ნუ დავიმარხნო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის!
ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა, ნუცა დამეცეს ცრქმლი მწუხარის!
შავი ყორანი გამითხრის საფლავს მდელითა შორის ტიალის მინდვრის—
და ქარიშხალი ძვალთა შეთნილთა ზარით, ღრიალით მიწას მომაყრის...
2. ძართლსა ვიხილე ქალთა მეფაი, ტურფა ღიანა:
ქეკლუცი, ნაზი, ბადრი და ნორჩი, კეთილხმიანა;
მას ვედობილე, თაყვანსა ვსცემდი ძმიან-ღიანა,—
მაგრამ შავბედმა, მრისხანე ხვედრმა დამაზიანა.
3. შიქრმა და დარდმა სულ დამადუნა,
აღრე დამაჭკნო, დამაძაბუნა;
მრმოცდაათმა წელმა გაშლუნა,
კისვრში მაგრათ ჩამიკაკუნა.

ან მარტო ორრითმიანი (მეორესა და მეოთხე ტაეპში):

ბაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი.

ბასწი, გაკურცხლე—და შემიმოკლე

ბარდაიარე კლდენი და ღრენი!

მოუთმენელსა საგალნი ღდენი!

4. რად შემოყვარებ?

შენ ჯერ ნორჩი ხარ,

ბანა არ ვიცი:

მე კი მოხუცი!..

3. მ უ ს ტ ა ზ ა დ ი.

მუსტაზადის თითოეულ ტაეპში თერთმეტი მარცვალია, — მაგალითად:

აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა;

ხერზე შევდექე, ქმუნვის ალი მენელა...

5. ბ ა ი ა თ ი.

ბაიათის თითოეულ ტაეპში შვიდი მარცვალია:

ბოდი, ჩემო კალამო!

და შენით შევიმზადო

ღრო არს მოგესალამო

წყლული გულის მაღამო.

494.63

b 931

2023/6

22 30